

ข้อคิดเพื่อการศึกษ

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ข้อคิดเพื่อการศึกษา

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-94143-8-1

พิมพ์ครั้งแรก — ธันวาคม ๒๕๕๑

- มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

๑,๐๐๐ เล่ม

แบบปก: พระชัยยศ พุกทวีโร

พิมพ์ที่ ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

โทร ๐๒-๒๔๓๒๒๔๐ ต่อ ๓๔๗

อนุโมทนา

“มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)” แจ้งว่า ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จัดให้มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อเทิดพระเกียรติในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ โดยในโครงการนี้ มีเรื่องราวที่อาตมภาพได้พูดเกี่ยวกับการศึกษา รวมอยู่ด้วย อาตมภาพขออนุโมทนา

การพิมพ์หนังสืออันว่าด้วยการศึกษาตามหลักไตรสิกขาขึ้นมาเผยแพร่ เป็นงานสำคัญที่สนองวัตถุประสงค์ของมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพฯ ในแนวทางที่จะส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพ เพราะเป็นการปลูกเตือนและส่งเสริมให้นำเอาธรรม ซึ่งเป็นหลักความจริงของธรรมชาติมาปฏิบัติให้เกิดผล ในการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคมที่เป็นอยู่ในบัดนี้ และพัฒนาเด็กและเยาวชนที่จะเป็นอนาคตของประเทศชาติในระยะยาว การศึกษาที่ถูกต้องนั้น นอกจากเป็นฐานของการพัฒนาทุกด้านของประเทศ และเป็นการสร้างอนาคตของชาติแล้ว ยังเป็นเครื่องนำให้การพัฒนานั้นดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง และเป็นหลักประกันให้ชาติมีอนาคตที่ดั่งงามก้าวไปในสันติสุขด้วย

ขออนุโมทนาการให้ธรรมส่งเสริมการพัฒนาปัญญาครั้งนี้ อันนับว่าเป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดีอย่างแท้จริงแก่ประชาชน ขอให้กัลยาณคันหาของมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพฯ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา สัมฤทธิ์ผลเพื่อความดีงามแห่งชีวิต เพื่อความเจริญมั่นคงของประเทศชาติ และเพื่อสันติสุขของสังคม สัมความมุ่งหมาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

คำนำ

ด้วยผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นที่ประจักษ์ชัด ทั้งโดยการเขียนหนังสือ การปาฐกถา การบรรยายธรรม การให้ความรู้ในรูปแบบต่างๆ ของพระคุณเจ้าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) นั้น ได้รับการยกย่องและยอมรับเป็นอย่างยิ่งจากผู้ที่สนใจศึกษาพุทธธรรมทั้งหลาย คุณค่าของผลงานนั้นดูได้จาก มหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศกว่า ๑๕ สถาบันได้ถวายปริญญาคุณวุฒิปันธิตกิตติมศักดิ์ให้ในหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระคุณเจ้าเป็นพระสงฆ์องค์แรกของโลกและเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ สำหรับเงินรางวัลที่ได้รับมาจำนวน ๖๒๕,๐๐๐ บาท พระคุณเจ้าได้มอบให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้มอบต่อให้กรมการฝึกหัดครูขณะนั้น จนเป็นแรงบันดาลใจให้นำมาจัดตั้ง “กองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)” เพื่อสืบทอดความหมายของการศึกษาเพื่อสันติภาพที่มีต่อมนุษยชาติและสานต่องานที่มีคุณค่ายิ่งในการเชื่อมโยงคำว่า สันติภาพต่อสังคมโดยรวมให้ยั่งยืนและมีความหมายแก่ทุกชีวิตและสังคม กองทุนฯ ได้ดำเนินกิจการต่างๆ ในแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพมาโดยตลอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ และต่อมาได้พัฒนามาเป็นมูลนิธิ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓

ตลอดระยะเวลาสิบกว่าปี งานกองทุน/มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้เกิดกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์และส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพดังนี้

๑. การจัดปาฐกถาและการประชุมสัมมนาทางวิชาการที่มุ่งแสวงหาแนวทางการศึกษาเพื่อสันติภาพตามช่วงจังหวะที่เกิดเหตุการณ์ที่เป็นปัญหามาน่าห่วงใยต่างๆในสังคม โดยนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิได้ช่วยวิเคราะห์ให้ข้อคิดต่างๆที่เป็นประโยชน์ และชี้แนะแนวทางในการสร้างสันติภาพ และแก้ปัญหาของสังคมที่กำลังถูกกระแสบริโศคนิยมพัดโหมกระหน่ำอย่างรุนแรง

๒. การวิจัย เพื่อแสวงหามูลเหตุของปัญหาที่ก่อให้เกิดความแปลกแยก ขัดแย้ง รุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดในการแก้ปัญหาโดยยึดหลักของ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียนและสังคม โดยรวม ผลการวิจัยที่สามารถช่วยพัฒนาแนวทางไปสู่การแก้ไขได้นั้นจะได้ส่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาแก้ปัญหาต่อไป

๓. การเลือกคัดหนังสือธรรมะที่ดีที่เหมาะสมเพื่อพิมพ์เผยแพร่แก่เยาวชนในวัยต่างๆ โดยร่วมกับหน่วยงานการศึกษา เช่น กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และพิมพ์เองโดยมูลนิธิ เพื่อแจกจ่ายเผยแพร่ไปตามสถานศึกษาทุกระดับและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั่วประเทศ

๔. การสรรหาผู้มีผลงานในการจัดกิจกรรมและการปฏิบัติงานเป็นปกติ ที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพ มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ด้วยกิจกรรมนี้จึงมีส่วนให้มูลนิธิได้มีโอกาสสัมผัสและเรียนรู้กับผู้ที่ได้ทำงานและดำเนินชีวิตบนแนวทางของการศึกษาเพื่อสันติภาพ ทั้งเพื่อตนเอง และเชิญชวน ชี้นำ ผู้คนที่ทั้งหลายให้เห็นคุณค่า และเดินไปในแนวทางนั้น แม้จะจัดรางวัลการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพได้เพียงปีละ ๑ รางวัล แต่ความรู้และผลงานของท่านทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนมีคุณค่าเกินกว่าจะประมาณได้ ท่านจึงเป็นครูของแผ่นดิน คนหนึ่งที่มีคุณค่ายิ่ง ท่านจึงเป็น “เพชร” ที่มีคุณค่าในสังคม เป็นพุทธบุตรที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีค่ายิ่งอีกท่านหนึ่ง การนำข้อคิดและวิถีทางในการดำเนินชีวิตของท่านมาเผยแผ่ ก็จะได้ประโยชน์และมีคุณค่ายิ่งแล้ว

เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ทางมูลนิธิจึงได้รวบรวมคัดเลือก ปาฐกถา การบรรยายธรรม ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการของแต่ละปีต่อเนื่องมาตั้งแต่การก่อตั้งกองทุน/มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มาจัดพิมพ์เผยแพร่ จำนวน ๑๐ เล่ม เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและปฏิบัติธรรม ซึ่งหวังว่าจะมีส่วนช่วยสร้างเสริมแนวทางปฏิบัติที่จะน้อมนำไปสู่การสร้างสันติสุข ทั้งแก่ตนเองและสังคม

มูลนิธิได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดีจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ที่ตระหนักถึงประโยชน์ในการเผยแพร่ธรรมะในการสร้างสรรค์และแสวงหาแนวทางเพื่อสร้างสันติภาพ จึงได้ช่วยจัดพิมพ์และช่วยดำเนินการเผยแพร่ ทางมูลนิธิต้องขอขอบคุณเป็นพิเศษในกุศลกรรมที่ควรแก่การสรรเสริญยิ่ง

ขอขอบคุณท่านวิทยากรและท่านผู้ได้รับรางวัลการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพทุกท่านที่ได้มาร่วมให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์และทำให้โครงการนี้สำเร็จ ขอขอบคุณคณะทำงานทุกท่านที่ได้ทำงานที่ไม่ง่ายเลยนี้จนเป็นผลสำเร็จดังที่ปรากฏ เพราะเป็นงานที่ต้องทำต่อเนื่องยาวนาน

ขอบุญกุศลให้ทุกท่านทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจงประสบแต่ความสุขความเจริญในธรรม ขอธรรมสวัสดิ์จงมีแก่ท่านผู้สนใจใฝ่ศึกษาธรรมทุกท่าน

(ดร. นิเชต สุนทรพิทักษ์)
ประธานมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สารบัญ

อนุโมทนา

ก

คำนำ ของ ประธานมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป .อ. ปยุตฺโต) ข

คำนำ ของ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จ

สารบัญ

ช

ประวัติเพื่อการศึกษา

ด

การศึกษาแท้ต้องถึงธรรมชาติ

อุดมศึกษาต้องโยงมาถึงฐาน

๑

การแก้ปัญหาที่ตรงไปตรงมา

คือให้ชาวพุทธรู้จักศาสนาที่ตัวบอกว่านับถือ

๑

จะจัดจะแก้ไขอะไร

ก็ต้องรู้จักสิ่งที่จะจัดจะแก้ไขนั้น

๓

การศึกษาที่แท้

ก็คือตรงตามธรรมชาติที่เป็นความจริงของชีวิต

๗

อุดมศึกษาจะสูงสุดจริง

ต้องลงไปถึงบ้านที่เป็นฐานของสังคม

๑๑

อะไรๆ ก็ให้มาถึงเหตุปัจจัย

๑๓

บูรณการวิชาเข้ากับชีวิตจริง

๑๔

บูรณาการระเบียบสังคมเข้าไปในวิถีชีวิตของคน

๑๖

ยิ่งยาก ยิ่งอยากทำ

๑๙

จากการศึกษาจัดตั้ง สู่การพึ่งตนได้ในการเรียนรู้

๒๑

ตามใจ เพื่อให้ลูกไปอยู่ในโลกแห่งความฝันใจ

๒๖

สังคมดี ที่ให้มีสิทธิ์ คนดี ที่รู้จักใช้สิทธิ์

๒๙

ใช้เสรีภาพ อย่างไร้อิสรภาพ

๓๒

จากสุขจัดตั้ง สู่สุขเองผุดข้างใน

๓๘

คราวนี้ ขอสี่ข้อ

๔๑

เหตุผลที่คิดในใจ กับเหตุปัจจัยในความเป็นจริง

๔๖

คิดเหตุผลในใจ ให้ตรงกับเหตุปัจจัยที่เป็นจริง

๕๑

คิดเหตุผลในใจ แล้วไปทำเหตุปัจจัยที่เป็นจริง

๕๔

ถ้าว่าทำไม่ได้ดี ถึงตรงนี้หายสงสัยเสียที

๕๙

จะพัฒนากรรมได้ดี ต้องแยกแยะเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนได้

๖๖

คิดถึงความจริงของฝรั่ง ต้องรู้เหตุปัจจัยที่ต่างของเขา

๗๐

ประวัติย่อของผู้บรรยาย

๗๕

คณะผู้จัดทำ

๗๘

ข้อคิดเพื่อการศึกษา:

การศึกษาแท้ต้องถึงธรรมชาติ อุดมศึกษาต้องโยงมาถึงฐาน*

-๑-

การแก้ปัญหาที่ตรงไปตรงมา
คือให้ชาวพุทธรู้จักศาสนาที่ตัวบอกว่านับถือ

ขออนุโมทนา ท่านเลขาธิการและอธิการบดี ที่มีดำริเป็นกุศล
ระลึกถึงพระพุทธศาสนา และคำนึงถึงความเป็นไทย

ตอนแรกที่ท่านเลขาธิการปรารภเกี่ยวกับการนำพระพุทธรูป
ศาสนามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาค่าการศึกษาของชาติ
นั้น อาตมาก็มานึกถึงสิ่งที่เคยได้พูดไว้ ซึ่งเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่ใช่
เฉพาะประเด็นการศึกษา คิดว่าเป็นเรื่องของการแก้ปัญหาของสังคม
ประเทศไทย ที่ตรงจุด ตรงประเด็น

* ธรรมถาของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ศาสนธรรม ในการ
ปฏิรูปการจัดอุดมศึกษาไทย ตามคำอาราธนาของสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ (บันทึกวิดิทัศน์
เพื่อนำไปเผยแพร่ในที่ประชุมของชาวราชภัฏ ณ สถาบันราชภัฏพระนคร ๓ กันยายน ๒๕๔๔)

อย่างที่ทราบกันดีว่า พลเมืองไทยนั้นเป็นพุทธศาสนิกชนประมาณ ๙๕% แต่ปัญหาที่ทราบกันอยู่ก็คือ คนที่เป็นพุทธไม่รู้ไม่เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และเชื่อถืออะไรผิดๆ ทำอะไรๆ นอกถิ่นนอกทาง เขวออกไปจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่มาของปัญหาทั้งหมด

ในเมื่อคนไทยไม่รู้หลักคำสอนในศาสนาของตนเอง ไม่รู้จักศาสนาของตัวเอง เชื่อผิด ปฏิบัติผิด จึงเกิดปัญหา เพราะฉะนั้น ถ้าจะแก้ให้ตรงจุด ก็ต้องให้คนไทยเหล่านี้ได้รู้จักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้เชื่อให้ถูก และปฏิบัติให้ตรง ก็จะแก้ปัญหามาในตัวเท่านั้นเอง

ปัญหามีอยู่แค่นี้ นั่นคือ ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ที่ไม่รู้เรื่องพุทธศาสนา ทั้งที่มีชื่อว่าเป็นชาวพุทธ ให้รู้เรื่องพระพุทธศาสนา เชื่อให้ถูก ปฏิบัติให้ถูก แค่นี้ก็จะแก้ปัญหาค้นฐานของสังคมไทยได้

เริ่มด้วย “วินัยชาวพุทธ” ซึ่งเดี๋ยวนี้คนไทยแทบไม่รู้จัก เมื่อพูดถึงวินัยก็คิดแต่ว่าพระต้องมีวินัย ทั้งที่ความจริงชาวบ้านก็มีวินัย ถ้ามว่าพุทธศาสนาสอนอะไร คนไทยที่บอกว่าเป็นพุทธส่วนใหญ่ตอบไม่ค่อยถูก อย่าว่าแต่ตอบไม่ถูกเลย ตอบไม่เข้าเค้าเสียด้วยซ้ำ

ความเป็นพุทธมีความสัมพันธ์กับความเป็นไทยตรงที่ว่า คนไทยเป็นชาวพุทธกันมานานแล้ว พุทธศาสนาจึงเข้ามาสู่วิถีชีวิตกลายเป็นวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย แยกกันไม่ออก ทั้งด้านรูปธรรมและ

นามธรรม แม้กระทั่งภาษา

จะเห็นได้ว่า ถ้อยคำที่เราใช้มาจากพระพุทธศาสนา โดยทางภาษาบาลีบ้าง สันสกฤตบ้าง แต่ความหมายเพี้ยนไปมากมาย คิดว่าเหลืออยู่น้อยคำที่คนไทยจะเข้าใจตรงตามหลัก แม้แต่เมตตากฤษฎา ก็เลื่อนกลางไม่รู้ว่าความหมายอยู่แคไหน แล้วจะปฏิบัติอย่างไรได้ถูก ทั้งๆ ที่เราใช้พูดกันอยู่แต่ก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ เรื่องที่พูดอยู่ใช้อยู่ก็ยิ่งพรั่มวไม่ชัดเจน

เหมือนกับที่ท่านเลขาธิการว่า คือเราไม่รู้จักตัวเองในความเป็นไทย แต่ไปรู้จักอะไรไม่รู้ที่นำเข้ามาจากเมืองนอก คล้ายกับสินค้าเข้า ส่งคนของเราไปเรียนแล้วรับเข้ามา สุกบ้าง ดิบบ้าง ก็เลยกลายเป็นปัญหา

จะจัดจะแก้ไขอะไร ก็ต้องรู้จักสิ่งที่ตัวจะจัดจะแก้ไขนั้น

เรื่องที่ย้าเป็นเรื่องใหญ่อันดับแรกก็คือ เมื่อเป็นชาวพุทธก็ต้องรู้จักว่าพุทธศาสนาคืออะไร และเชื่ออย่างไรปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูก เมื่อพุทธศาสนาสัมพันธ์กับความเป็นไทย ก็โยงไปสู่สิ่งที่เรียกว่ารากเหง้าของความเป็นไทย หรือรากฐานของสังคมไทย

คนไทย โดยเฉพาะคนที่มีการศึกษาสูง ต้องรับผิดชอบต่อสังคม จะต้องมีความรู้ความเข้าใจตนเองให้ถูกต้อง เพราะคนจะ

ทำอะไรจะแก้ไขอะไร ก็ต้องรู้สิ่งที่ตัวจะทำ การรู้การเข้าใจจะทำให้ทำอะไรๆ ได้ถูก จะแก้ปัญหามือหรือสร้างสรรค์อะไรก็ทำได้ แต่ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งที่เราทำ เราจะแก้ไขให้ถูกต้องได้อย่างไร

เราพูดว่า “อุดมศึกษา” นั้นจัดขึ้นเพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษาไปเป็นผู้นำบ้าง เป็นผู้สร้างสรรค์สังคมบ้าง ไปร่วมแก้ไขปัญหาของสังคมบ้าง แต่ถ้าผู้สำเร็จการศึกษาไม่รู้จักประเทศไทย สังคมไทย วัฒนธรรมไทย นั่นคือไม่รู้จักสิ่งที่ตนทำ ไม่รู้ว่าตรงไหนเป็นอะไร อย่างไร ของนั้นทำมาอย่างไร แล้วจะไปแก้ไขได้อย่างไร

ไม่ต้องไปดูเรื่องนามธรรมหรือก วัตถุนี้แหละ ถ้าเราจะสร้างวัตถุแล้วเราไม่รู้จักวัตถุนั้น เราจะทำได้อย่างไร ถ้าเราจะแก้ปัญหาสังคมไทย แต่ไม่รู้จักสังคมไทย เราก็ทำไม่ได้เรื่อง

ยิ่งกว่านั้น เราไปเรียนเมืองนอกมา เราไม่รู้ว่สังคมฝรั่งนั้นเป็นอย่างไร เช่น เราไปเรียนในอเมริกาเพียง ๔-๕ ปี และได้ใ้ใ้ใจสับสน ก็เข้าไม่ถึงความเป็นอเมริกันของเขา เราก็ไปได้มาอย่างไม่สมบูรณ์ ก็เลยครึ่งๆ กลางๆ

ในแง่ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า ภูมิหลังของสังคมไทย กับสังคมอเมริกันนั้นต่างกัน สังคมอเมริกันเจริญมาตามคติ “frontier” คือ การบุกฝ่าขยายพรมแดน เป็นวิถีชีวิตแบบบุกฝ่าไปข้างหน้า เริ่มแต่หนีภัยจากยุโรปมาหาอิสรภาพ มุ่งมาหาความสุขสมบูรณ์ หาดินแดนที่ทำกินใหม่ที่อเมริกา พบแต่ป่าดงพงไพร พบแต่อันตราย ทั้งจากธรรมชาติ ทั้งจากพวกอินเดียนแดง

ทั้งจากพวกมาหาอาณานิคม จึงต้องบุกฝ่าไปข้างหน้า ขยาย
พรมแดนออกไปประมาณ ๓๐๐ ปี เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ ๓๐๐ ปีจึง
จบ ๓,๐๐๐ ไมล์ นี่คืออดีตของอเมริกา

แต่สังคมไทยมีลักษณะตามคติที่เราพูดกันว่า “ในน้ำมีปลา ใน
นามีข้าว” สังคมไทยมีวิถีชีวิตแบบอยู่กับที่ ไม่ต้องเคลื่อนย้ายไป
ไหน เพราะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ภูมิหลังจึงต่างกับอเมริกา เมื่อ
ภูมิหลังต่างกัน อะไรที่ใช้กับอเมริกาจึงเข้ากับภูมิหลังไทยได้ยาก

สังคมอเมริกันเป็นสังคมแบบบุกฝ่าขยายพรมแดน คำว่า
“frontier” กลายเป็นหัวข้อจุดประกายที่ใช้ในการหาเสียงของผู้นำ
ของเขา เช่น ประธานาธิบดี จอห์น เอฟ. เคนเนดี ก็ใช้ประเด็นการ
บุกฝ่าขยายพรมแดนหาเสียงและตั้งนโยบาย “New Frontier” ขึ้น
มา คนอเมริกันขยายพรมแดนจากแอตแลนติกไปจดแปซิฟิกจบไป
แล้ว เดียวนี้บุกฝ่าไปในอวกาศ แล้วก็ขยายไปใน cyberspace วิถี
ชีวิตของอเมริกาเป็นอย่างนี้มาหลายร้อยปี

แต่ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ขวนให้ไม่ตื่นนอน
ขวนขวาย เพราะไม่มีอะไรบีบคั้น เราจึงควรคิดว่าเราจะเอาคติอะไร
มาทำให้คนไทยมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา เราจะต้อง
จัดต้องปรับสร้างวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับตนเอง หากเราไม่รู้จักตนเอง
ไม่รู้จักความแตกต่างของตนเองกับคนอื่นที่เกี่ยวข้อง ก็จะทำให้เรา
จับจุดผิดพลาด

เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับ การอุดมศึกษา ซึ่งความหมายของศัพท์ก็บอกอย่างชัดเจนอยู่แล้วว่าคือ การศึกษาขั้นสูงสุด ในการวัดผลผลิต เมื่อเป็นอุดมศึกษา ก็ต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพสูงสุด ยอดเยี่ยม ดิงาม เป็นเลิศ ประเสริฐ คนอย่างนี้จึงจะชื่อว่าเป็นผู้สำเร็จอุดมศึกษา มีความดีเลิศ มีความประเสริฐในตนเอง และพร้อมกันนั้นต้องสามารถที่จะเป็นผู้นำสังคม หรือชุมชน

การศึกษาที่ว่ามีความเป็นเลิศนั้น อยู่ที่ทำให้ได้คนอย่างเลิศ หรือคนที่มีคุณภาพเป็นเลิศ ไม่ใช่เลิศที่รูปร่างหรือบรรดาราฐประรวมภายนอก

เป็นงานสำคัญมากที่เราจะต้องคิดในเรื่องของอุดมศึกษา ที่จะให้ได้ความหมายตรงตามหลักการนี้ คือ ให้ได้คนที่มีคุณภาพถึงขั้นที่เลิศประเสริฐจริง

สภาสถาบันราชภัฏมีนโยบายจะสร้างมหาวิทยาลัยที่มีคุณภาพ โดยมีความเป็นไทยและสู่ความเป็นไท ซึ่งก็คือจะต้องมีคุณภาพ และคุณภาพนั้นจะต้องสัมพันธ์กับพื้นฐานรากเหง้าหรือภูมิหลังของตนเอง ซึ่งจะต้องเชื่อมต่อกันให้ได้ อย่างที่พูดแล้วตั้งแต่ต้น คือ

๑) ต้องรู้จักสิ่งที่ตนเข้าไปจัดทำ หรือจะแก้ไขก็แล้วแต่

๒) เมื่อสิ่งที่ทำนั้นคือตัวของตัวเอง ก็ต้องรู้จักตัวเองให้ชัดเพียงพอ

ถ้าตัวของตนเองยังไม่รู้ว่าเป็นใคร แล้วจะปฏิบัติกับตัวเองได้อย่างไร

เรื่องนี้ต้องนำมาคิดให้ชัดเจน แม้แต่แนวคิดปรัชญาที่ใช้ในการศึกษาปัจจุบัน ต้องยอมรับว่าเราไปนำเอามาจากยุโรป และจากอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีภูมิหลังไม่เหมือนเรา เหตุปัจจัยที่ทำให้จัดอย่างนั้นๆ จึงแปลกแยกจากตัวเรา

การศึกษาที่แท้

ก็คือตรงตามธรรมชาติที่เป็นความจริงของชีวิต

การศึกษานั้นเกิดในชีวิตของคน การศึกษาจึงเริ่มต้นตั้งแต่คนเริ่มมีชีวิต ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าชีวิตเป็นการศึกษา ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เรามีชีวิตก็คือเราเป็นอยู่ การเป็นอยู่ก็คือการได้ประสบการณ์ใหม่ พบคนใหม่ เจอสถานการณ์ใหม่ ที่จะต้องหาทางปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ให้ถูกต้อง ต้องเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ต้องปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ได้พบ ให้ได้และให้ใช้ประสบการณ์อย่างถูกต้อง การพยายามอย่างนี้เรียกว่าการศึกษา เพราะฉะนั้น トラบไตที่เรายังมีชีวิต เราต้องมีการศึกษาตลอดทุกเวลา

ถ้าคนไม่มีการศึกษา ก็เรียกว่าสັกแต่ว่ามีลมหายใจ คนที่เป็นอยู่สັกแต่มีลมหายใจ ทางพระเรียกว่าเป็นพาล ถ้าจะเป็นคนให้ถูกต้อง ก็ต้องเป็นอยู่ดี มีการศึกษาตลอดเวลา เพราะฉะนั้นหลักพุทธศาสนาจึงบอกว่า ถ้าเราจะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ก็ต้องมีการฝึกอยู่ตลอดเวลา คือต้องศึกษา ต้องเรียนรู้

คนเรานี้ เป็นสัตว์พิเศษ เกิดมาทำอะไรไม่เป็น จะอยู่ด้วยสัญชาตญาณก็ไม่ไหว จึงต้องเรียนรู้ทุกอย่าง เริ่มด้วยอาศัยพ่อแม่ เรียนรู้แม้กระทั่งการขบถ่าย แม่แต่นั่ง แม่แต่นอน ต้องเรียนรู้หมด

การเรียนคือการฝึกตน พระพุทธเจ้าตรัสว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ เพราะฝึกได้ จึงเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ

คติของพุทธศาสนาจึงบอกว่า ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้ว คือผู้ที่มีการศึกษา จึงเป็นผู้ประเสริฐ

การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตตั้งแต่เกิด คือ การที่เราหาทางที่จะเป็นอยู่ดี การเป็นอยู่ดี ก็คือการเป็นคนมีการศึกษา เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงต้องเน้นกันตั้งแต่ในบ้านในครอบครัว ดูว่าเกิดมาแล้วจะเป็นอยู่อย่างไร กิน บริโภคอย่างไร แม้แต่การกินอาหารก็เป็นการศึกษา การใช้เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มก็เช่นกัน ทุกอย่างเป็นการศึกษาหมด การใช้ตา ดู หู ฟัง ก็เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จะเห็นว่า การศึกษาในพุทธศาสนาท่านเริ่มที่การรู้จักกินอยู่ใช้ สอยเสพบริโภคปัจจัยสี่ อย่างที่พูดแบบภาษาพระว่า ปฏิสังขาโย คือบริโภคปัจจัยสี่โดยพิจารณาให้รู้วัตถุประสงค์ที่แท้จริง เช่นว่า กินเพื่ออะไร ใช้ตา ดู หู ฟัง เป็นหรือไม่ ดู ฟัง แล้วเกิดมีอะไรขึ้นในจิตใจ ได้ปัญญา ได้ความรู้ ได้สติ ได้ประโยชน์ หรือได้โทษ ได้ความลุ่มหลง มัวเมา จมอยู่ได้โมหะ ทั้งหมดนี้เป็นการศึกษาทั้งนั้น

เมื่อเราให้การศึกษาถูกต้อง เด็กก็เป็นอยู่ถูกต้อง มีชีวิตที่ดี พอทั้งสามด้านของการดำเนินชีวิตประสานกัน คนก็เจริญออกงามพัฒนา ทั้ง ๓ ด้านที่ประสานกัน คือ

๑) พฤติกรรม ที่แสดงออก การติดต่อสื่อสารกับภายนอก และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งจะดำเนินไปอย่างไร ก็ขึ้นต่อ

๒) คุณสมบัติในจิตใจ ที่เป็นฐาน ถ้าคุณสมบัติในจิตใจพัฒนาไปพร้อมกับการสัมพันธ์ภายนอก ก็จะเป็นการพัฒนาอย่างดี แต่ทั้งหมดนี้จะต้องมี

๓) ความรู้ เข้ามาชี้นำช่องทางและขยายเขตแดนให้เดินหน้าต่อไป

ทั้งหมดนี้ก็คือ ศิล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

ศีล คือการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ด้วยกายวาจา

สมาธิ คือเรื่องของจิตใจ ซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ที่เจตนาจะนำไป ถ้าพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ เจตนาก็นำออกมาสู่พฤติกรรมการสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่ดี แต่ทั้งนี้ต้องมี

ปัญญา ซึ่งทำให้สามารถปรับแก้พฤติกรรมและปรับแก้สภาพจิตใจให้ดีขึ้น จนถึงทำให้เป็นอิสระ

เมื่อพบอะไร ถ้าไม่รู้ ขาดปัญญา ก็ติดขัดคับข้อง พอเจอสถานการณ์ใหม่ 'ไม่รู้'ว่าคืออะไร ปฏิบัติไม่ถูก จิตใจก็อึดอัด พุดสั้นๆ ว่าทุกข์เกิดขึ้น แต่พอมีปัญญาก็เป็นอิสระทันที เพราะฉะนั้นปัญญาจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญ และจึงต้องให้ศีล สมาธิ ปัญญา

ประสานไปด้วยกันตลอด

การดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วย ศิล สมาธิ ปัญญา ก็เป็นมรรค คือวิถีชีวิตที่ดี ซึ่งดำเนินไปด้วยไตรสิกขา คือการศึกษาครบทั้งสาม ด้าน พูดสั้นๆ ว่า ฝึกอย่างไรก็ได้เช่นนั้น *ไตรสิกขามาแคไหน มรรคก็ได้แค่นั้น* นี่เป็นเรื่องของหลักพุทธศาสนาที่นำความจริงของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการสร้างวิถีชีวิตของมนุษย์

ปัจจุบันนี้ การศึกษาไม่รู้ว่าความหมายเป็นอย่างไรกันแน่ เราก็ว่ากันไปตามปรัชญา ตามสำนักโน้นสำนักนี้

การศึกษา สำหรับคนทั่วไปมักมองความหมายแค่ว่า คือการไปเรียนแล้วได้มีวิชาชีพ ซึ่งเป็นเพียงส่วนปลีกย่อยอย่างหนึ่งของการศึกษา ในขอบเขตองค์ที่ ๕ ของมรรค คือสัมมาอาชีวะ ได้เพียงข้อเดียว แต่มยังไม่เอาใจใส่ด้วยว่าเป็นสัมมาอาชีวะหรือไม่

ถ้าอย่างนี้ก็ไปไม่รอด จะเป็นการศึกษาได้อย่างไร การศึกษาจะต้องครบทั้งศีล สมาธิ ปัญญา

การศึกษาที่ว่าเป็นแนวใหม่ ก็คือแนวเดิมแท้ที่ตรงตามความจริงของธรรมชาติ โดยเฉพาะธรรมชาติของชีวิต การนำเอาพุทธธรรมมาใช้เป็นเรื่องง่ายนิดเดียว คือการเข้าใจธรรมชาตินั่นเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าเข้าใจโลกและชีวิต ซึ่งทำให้ดูได้ชัดว่าชีวิตของเราจะเจริญก้าวหน้าไปท่ามกลางโลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างไร

อุดมศึกษาจะสูงที่สุดจริง ต้องลงไปถึงบ้านที่เป็นฐานของสังคม

การศึกษามีองค์ประกอบที่สำคัญคือ *ปัจจัยภายนอก* และ *ปัจจัยภายใน* เริ่มจากพ่อแม่เป็นปัจจัยภายนอกที่ดี เป็นกัลยาณมิตรคนแรก หรือคู่แรก การศึกษาจะสมบูรณ์ ถ้าสถาบันการศึกษาสามารถโยงตลอดลงไปจนสามารถเป็นตัวกระตุ้นการศึกษาที่บ้านได้

การศึกษาที่บ้านในเมืองไทยเวลานี้อ่อนมาก อุดมศึกษาที่สูงที่สุดนั้นจะต้องเชื่อมโยงลงไปให้ถึงการศึกษาพื้นฐานที่สุด คือการศึกษาในบ้าน

สถาบันราชภัฏเป็นมหาวิทยาลัยที่ใกล้ชิดอยู่กับท้องถิ่น ทำอย่างไรจะสื่อให้พ่อแม่ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่เด็ก คือให้เป็นพ่อแม่ที่ดี ที่พระพุทธเจ้าเรียกว่าเป็น “ผู้นำเสนอโลกแก่ลูก”

หน้าที่แรกของพ่อแม่ คือแสดงโลกแก่ลูก เด็กจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับผู้ที่แสดงโลกหรือนำเสนอโลก

ขณะนี้พ่อแม่แทบจะไม่ได้เป็นผู้นำเสนอโลก แต่ปล่อยให้ทีวีทำหน้าที่แทน ทีวีนำเสนอโลกที่ทารุณโหดร้าย เต็มไปด้วยการแย่งชิง มีแต่การแสวงหาความสุขสำราญอย่างเห็นแก่ตัวโดยไม่ถูกต้อง เด็กจึงมีทัศนคติต่อโลกแบบผิดๆ การศึกษาผิดตั้งแต่ที่บ้านแล้วกว่าจะไปถึงโรงเรียนก็แก้ยาก

จึงคิดว่าการศึกษจะต้องลงไปจัดวางรากฐานให้ดี อุดมศึกษาเป็นการศึกษาสูงสุด แต่การแก้ปัญหาต้องแก้ตั้งแต่รากฐาน ไปช่วยพ่อแม่ให้การศึกษาลูกอย่างถูกต้อง ให้มีความสำนึกในฐานะพ่อแม่ที่พระพุทธรเจ้าตรัสว่าเป็นพรหม คือเป็นผู้แสดงหรือนำเสนอโลกแก่ลูก เป็นบูรพาจารย์ คือเป็นอาจารย์แรก หรือเป็นครูต้นให้ได้ แล้วเราก็จะแก้ปัญหของสังคมไทยได้ รวมทั้งปัญหาเรื่องจริยธรรมด้วยการศึกษาที่แท้ ซึ่งเป็นองค์รวม จะแก้ปัญหแบบบูรณาการไปด้วยกัน

ศาสนาคือคำสอนธรรม เปรียบเสมือนน้ำ หรืออากาศที่จำเป็นสำหรับชีวิต จำเป็นกว่าสิ่งอื่น แต่เมื่ออยู่ปกติธรรมดา คนเราจะไม่เห็นความสำคัญ แต่พอเริ่มขาดน้ำ หรือขาดอากาศเมื่อใด เราจึงจะเห็นความสำคัญที่สุด

เวลานี้เราขาดแคลนจริยธรรม ซึ่งที่จริงก็คือขาดการศึกษาแท้ที่เป็นไปตามธรรม ขาดศีล สมาธิ ปัญญา เราจึงเริ่มเห็นความสำคัญของศาสนา แต่เราจะนำมาใช้ถูกหรือไม่ เป็นเรื่องที่จะต้องพยายามเพื่อช่วยกันสร้างสรรค์สังคมไทยด้วยการศึกษา โดยเฉพาะอุดมศึกษาที่จะโยงตลอดลงมาถึงฐานของสังคม

ขอให้มีความกล้าใจ กำลังปัญญา และกำลังความสามัคคี ในการที่จะทำงานนี้ให้บรรลุผลสำเร็จ เพื่อเป็นกำลังนำประเทศชาติให้ก้าวไปในวิถีทางแห่งความดีงามและสันติสุขอย่างยั่งยืนนาน

ข้อคิดเพื่อการศึกษາ:

อะไรๆ ก็ให้มาถึงเหตุปัจจัย*

กรรมการมูลนิธิ: คงเริ่มในจุดที่ว่า ทางสถาบันราชภัฏ ร่วมกับมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) จะจัดการสัมมนาเชิงวิชาการ เรื่อง “การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนา ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ซึ่งในปีี้และปีหน้าจะจัด ๓ ครั้ง คราวนี้ก็อยากจะกราบเรียนขอความคิดเห็นจากท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า ในการที่ทางมูลนิธิฯ จะจัดสัมมนาเรื่องการปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเขาจะนำรูปแบบการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ คือ การเรียนรู้แบบ “ฉลาดรู้” มาเป็นแนวปฏิบัตินั้น ตามความเห็นของท่านเจ้าคุณอาจารย์ จะมีข้อเสนอแนะต่อกลุ่มที่จะปฏิบัติงานและกลุ่มวิทยากรอย่างไร อยากจะขอคำแนะนำตรงนี้

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้สัมภาษณ์แก่ กรรมการมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) เรื่อง “การปฏิรูปการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนา ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ณ วัดญาณเวศกวัน ๒๙ พ.ย. ๒๕๔๔

บูรณาการวิชาเข้ากับชีวิตจริง

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

กว้างเหลือเกิน จะเริ่มที่จุดไหนดี แต่ก็มีเรื่องหนึ่งที่น่าสังเกต คือการที่จะบูรณาการวิชาพุทธศาสนาเข้าไปในวิชาต่างๆ

กรรมกรมูลนิธิฯ

ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้อ่านวัตถุประสงค์แล้ว ไซ้ใหม่เจ้าคะ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ก็อ่านแล้ว คือ ถ้าว่าในแง่ของบูรณาการ คิดว่าน่าจะเน้นในแง่ที่เป็นการบูรณาการเข้าไปในวิถีชีวิตมากกว่า หมายความว่า บูรณาการเข้าไปในชีวิตที่เป็นอยู่จริงของเด็ก แทนที่จะบูรณาการเข้าไปในวิชาในวิชานี้ เพราะวิชาเหล่านั้นเองก็แปลกแยกจากชีวิตจริงอยู่แล้ว แล้วจะบูรณาการวิชากับวิชาไปทำไม วิชาการเหล่านั้นเองนั่นแหละ จะต้องมาบูรณาการเข้ากับชีวิตที่เป็นจริง และถ้าปฏิบัติถูกต้อง วิชาการเหล่านั้นจะอาศัยวิชาพุทธศาสนาี่เองเป็นสื่อหรือเป็นทางที่จะบูรณาการเข้าไปในชีวิตคน จุดเน้นอยู่ที่ จะบูรณาการเข้าไปในชีวิต และในสังคมที่เป็นอยู่

ปัญหาขณะนี้ก็คือ วิชาการต่างๆ แยกแยกออกไปจากชีวิต แต่เป้าหมายของการศึกษานั้นรวมอยู่ที่เดียว คือบูรณาการวิชาการเหล่านั้นเข้าไปในชีวิตและในสังคมที่มีอยู่เป็นอยู่แล้ว ที่นี้ วิชาพุทธ

ศาสนานั้น ถ้าเราเข้าใจจริงคือเข้าถึงเนื้อแท้ จะเป็นวิชาที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิตซึ่งเป็นของจริงโดยตรง เพราะเป็นเรื่องของความจริงด้วยกัน คือความจริงกับความจริง และธรรมะก็คือ เรื่องความจริงของชีวิตของเราเอง และการที่ชีวิตนั้นจะอยู่อย่างดีท่ามกลางธรรมชาติในความเป็นจริงของโลกได้อย่างไร ซึ่งจะโยงมาถึงวินัย ที่เป็นเรื่องวิถีชีวิต ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในชุมชนหรือในสังคม

พระพุทธเจ้าสอนธรรม ซึ่งก็คือหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา รวมทั้งการที่จะปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตของเราให้ได้ผลดีที่สุดบนฐานแห่งความจริงนั้น ธรรมนั้นจะเรียกว่าเป็นวิชาหรือไม่ก็ได้ ที่จริง การที่มาจัดเรียกเป็นวิชานั้น เป็นการทำให้ซับซ้อนมากขึ้น แต่ตัวแท้ของวิชาพุทธศาสนาคือธรรม เป็นเรื่องที่บูรณาการได้ง่ายที่สุด เพราะเป็นเรื่องของชีวิตเองอย่างที่ว่าแล้ว ก็คือการจัดปรับชีวิตให้เข้ากับความจริงในแง่มุมหรือในวิถีทางที่ชีวิตจะเป็นอยู่ได้อย่างดีที่สุด เจริญออกงามที่สุด นี่แหละจึงเป็นการบูรณาการที่ตรงจุด คือ เป็นเรื่องของการเข้าไปจัดปรับชีวิตจริงนั้นเลยทีเดียว

ในเมื่อตัวแท้ของวิชาพุทธศาสนาคือธรรม เป็นอย่างนี้ ถ้าเราจะบูรณาการวิชาการอื่น เราก็ใช้ธรรมนั้นแหละมาบูรณาการวิชาการเหล่านั้นเข้ากับชีวิตของคน ไม่ต้องไปคิดว่าจะบูรณาการวิชาพุทธศาสนาเข้ากับวิชาเหล่านั้น ไม่ต้องไปทำอย่างนั้น น่าจะย้ายเป้าหมายกันเลย เพราะว่าการบูรณาการเข้ากับชีวิตจริง เป็นเรื่องตรงไปตรงมา และถ้าเข้าถึงตัววิชานั้นจริง ก็ง่าย

นอกจากเข้าใจตัววิชาที่จะบูรณาการแล้ว ก็ต้องมองเห็นว่า เราจะให้ชีวิตของเด็กและให้ชุมชนหรือสังคมเป็นอย่างไร ซึ่งก็มองได้เป็นขั้นเป็นตอน

บูรณาการระเบียบสังคมเข้าไปในวิถีชีวิตของคน

อย่างเวลานี้ ที่ว่ากำลังจัดระเบียบสังคมกันอยู่นั้น ก็มองไปที่รูปแบบ และการจัดตั้งวางระบบ ที่พูดด้วยคำสั้นๆ ว่า “วินัย” โดยมีหลักการต่างๆ ที่เป็นเรื่องของข้อปฏิบัติเบื้องต้นหรือกติกาในทางสังคม อย่างที่พูดกันถึงเรื่องการละเว้นอบายมุข เรื่องศีล ๕ ซึ่งโยงไปเข้ากับพื้นฐานทางวัฒนธรรม เป็นต้นด้วย การที่เราจัดระเบียบสังคมนั้น โดยสาระหรือเนื้อแท้ก็มุ่งให้ไปที่จุดนี้แหละ

แต่เวลายกเรื่องจัดระเบียบสังคมขึ้นมาพูด เราอาจจะนึกไปที่เรื่องกฎหมาย หรือการวางกฎข้อบังคับอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการขั้นนอกที่จะมาช่วยให้มีผลเป็นจริงขึ้นมา แต่ถ้าอยู่แค่ขั้นนอก ไม่ลงมาถึงวัฒนธรรม ไม่เข้าไปถึงจิตใจ การจัดระเบียบสังคมก็ไม่สำเร็จ จิตใจก็ฝืนเพราะรู้สึกว่าคุณบังคับ ทำโน่นไม่ได้ ทำนี่ไม่ได้ เพราะมีกฎหมายมีระเบียบข้อจำกัดบังคับ ก็ฝืนใจตลอดเวลา การจัดระเบียบสังคมก็อยู่ด้วยการบังคับเท่านั้น พอเปิดโอกาสเมื่อไร ก็ล้ม นี่ก็คือบูรณาการเข้าไปในชีวิตไม่ได้

การจัดระเบียบสังคมจะสำเร็จลงตัวได้ก็ด้วยการบูรณาการเข้าไปในชีวิตอย่างที่ว่านี่ คือ ถ้าได้อย่างดีที่สุด ก็เมื่อคนมีปัญญา

มองเห็นเหตุผลคุณประโยชน์ เห็นดีเห็นงามด้วย จิตใจพร้อม เต็มใจจะปฏิบัติ และแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ดำเนินตาม แล้วก็กลายเป็นวิถีชีวิตของคน ตรงนี้แหละ ระเบียบสังคมที่เป็นของจริง ก็จะเกิดขึ้น คือระเบียบสังคมที่จัดวางข้างนอก เข้าไปเป็นวิถีชีวิตในตัวคน ความสำเร็จอยู่ที่นี้

ถ้าไม่ได้อย่างที่ว่านี้ อย่างน้อยก็หาทางตะล่อมให้ทำกันไป ตามระเบียบที่จัดวางไว้ให้มันจนเคยชิน ก็กลายเป็นวิถีชีวิตไปได้เหมือนกัน

ถ้าวางระเบียบสังคมขึ้นมาแล้ว แต่ยังจัดคนให้เข้าระเบียบกันอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่สำเร็จ เป็นเพียงความพยายามที่จะจัดระเบียบสังคม

เป็นอันว่า สิ่งที่ต้องการคือวิถีชีวิต และแต่เดิมนานมาแล้ว เรามีวิถีชีวิตชาวพุทธ แต่มันได้หายไปและคนก็เหลวไหลหลงทาง ไปวุ่นวายกับอบายมุข และแย่งชิงเบียดเบียนกัน วิถีชีวิตชาวพุทธก็เสื่อมลงไป พอมันเลอะเทอะสับสน เราก็มาจัดระเบียบสังคมกันใหม่ ซึ่งยังไม่รู้ว่าจะได้วิถีชีวิตที่ต้องการขึ้นมาหรือไม่

การจัดระเบียบสังคมควรจะเป็นเรื่องชั่วคราวสั้นๆ เป็นเพียงขั้นตอนที่ผ่านเข้าไปเป็นวิถีชีวิต ถ้าขึ้นอยู่กันด้วยการจัดระเบียบ ก็จะเป็นสังคมแห่งการบีบบังคับ คนก็จะฝืนใจ มีความเครียด และไม่ได้ผลจริงจังยั่งยืน

การที่จะอยู่กันได้เป็นระเบียบอย่างนั้น ก็คือข้อปฏิบัติต่างๆ

ได้ลงไปสู่ชีวิตจริงที่คนเต็มใจทำ หรืออยู่กันอย่างเป็นธรรมชาติไปแล้ว นั่นก็คือเป็นวิถีชีวิตนั่นเอง และที่ว่านี้ ไม่เฉพาะในเรื่องการจัดระเบียบสังคมที่เป็นระดับภายนอกเท่านั้น แม้ในเรื่องของคุณธรรม ความดีงามภายใน ก็จะต้องเป็นแบบนี้ มันต้องให้เป็นวิถีชีวิตขึ้นมาให้ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องเน้นให้เป็นวิถีชีวิต

เมื่อคนมีวิถีชีวิตที่ทำให้สังคมเป็นระเบียบ คนก็อยู่กันร่มเย็นเป็นสุข สามารถทำการสร้างสรรค์และพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าอกงามยิ่งขึ้น แต่ถ้าสังคมไม่มีระเบียบ คนก็จะด้อยคุณภาพลงไป เพราะสังคมที่เป็นสภาพแวดล้อมไม่เอื้อต่อการพัฒนา แต่เปิดช่องหรือล่อเร้าให้หาช่องที่จะทำการในทางเสื่อม จะทำการสร้างสรรค์อะไรก็มีอุปสรรคขัดขวางมาก ยากที่จะสำเร็จ คนด้วยกันเองก็ขัดขวางแก่งแย่งกัน ก้าวหน้าไปไหนไม่ได้ เพราะฉะนั้น โฉนพื้นพื้นฐาน ถ้าจะให้ได้ผลดีจริง ไม่ต้องบูรณาการวิชาการพุทธศาสนาเข้ากับวิชาอะไรหรอก แต่ควรจะมีบูรณาการธรรมเข้าไปในชีวิตที่เป็นอยู่

อย่างไรก็ตาม ก็ต้องมองในแง่โอกาสด้วย สังคมที่เป็นอยู่นี้ ไม่ค่อยเปิดทางให้มีการบูรณาการธรรมเข้าไปในวิถีชีวิต ก็จึงต้องอาศัยระบบการศึกษาที่จัดตั้งไว้นี้ มาหาช่องที่จะเอาธรรมเข้าไปสู่ชีวิต เมื่อช่องทางโดยตรงไม่มี ก็ไปหาช่องแทรกตัวในวิชาการต่างๆ ในกรณีอย่างนี้ ถ้าจะทำให้ถูกต้อง ก็คงไม่ใช่เป็นการบูรณาการวิชาการพุทธศาสนาเข้ากับวิชาอื่นๆ แต่เป็นการอาศัยวิชาการเหล่านั้น เป็นช่องทางที่จะบูรณาการธรรมเข้าไปในชีวิตของเด็ก

ยิ่งยาก ยิ่งอยากทำ

เวลานี้ สภาพสังคมเป็นอุปสรรคเสียเอง สังคมเสื่อมลงและหาหลักไม่ค่อยได้ วานขึ้นนี้ อาจารย์ท่านหนึ่งมาหาและบ่นถึงผู้ปกครอง คือ ในการศึกษาก็ต้องมีวินัยบ้าง แต่ผู้ปกครองไม่อยากให้เด็กต้องฝืนใจ จะให้เด็กทำอะไร ก็กลัวเด็กฝืนใจ เรื่องแค่นี้ คนก็ไม่เห็นทางคิด ได้แต่มัวกลัวความฝืนใจ ก็เปลี่ยนความฝืนใจให้เป็นความเต็มใจไปเสีย ก็เท่านั้นเอง

เมื่อพูดถึงคำว่า “ฝืนใจ” คนมักจะนึกถึงเรื่องที่ยาก แต่ที่จริงฝืนใจกับยากนั้น มันคนละเรื่อง ฝืนใจหรือไม่ มิใช่อยู่ที่ยากหรือไม่ยาก แต่อยู่ที่ชอบหรือไม่ชอบ ถึงจะยาก แต่ถ้าชอบ ก็ไม่ฝืนใจ ถ้าเด็กไทยกลัวความยาก และเห็นความยากเป็นเรื่องฝืนใจ การศึกษาก็จะล้มเหลว และสังคมก็จะล้มเหลว

ไม่ว่าอะไร ที่ฝืนใจก็อยู่ที่ว่าใจมันไม่เอาด้วย มันไม่พร้อม มันไม่รับ มันก็ฝืนใจ แต่ถ้าใจจะเอาแล้ว มันก็ไม่ฝืน ไซ้ไหม

เอาแค่เรื่องง่ายๆ ขึ้นเปลือกผิว คนเรานี้มักจะตื่นไปตามกระแสสังคม ถ้าสังคมเกิดมีค่านิยมยกย่องความมั่งมีฟุ้งเฟ้อ ชื่นชมความโก้ ชอบความมีหน้ามีตา ถือว่ายอดเยี่ยม คนโดยมากรวมทั้งเด็กที่อยากได้รับการยกย่อง ก็จะต้องพยายามแสดงตัวว่าฟุ้งเฟ้อ มั่งมี โก้โก้

แต่ถ้าสังคมเกิดมีค่านิยมขึ้นมาว่า ใครทำอะไรที่ยากๆ ได้

สำเร็จ ถือว่ายอดเยี่ยม อย่างสังคมฝรั่งในยุคที่ผ่านมา ซึ่งเชิดชูคนเอาชนะความยาก อย่าง Charles A. Lindbergh ที่บินเดี่ยวรอดเดี่ยวข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกได้สำเร็จเป็นคนแรก เมื่อ ๘๑ ปีก่อนโน้น ใน พ.ศ.๒๔๗๐ และยกย่องคนอย่าง Sir Edmund Hillary และ Tenzing Norgay ที่ปีนเขาพิชิต Mount Everest ยอดหิมาล้างได้เป็นคนแรก เมื่อปี ๒๔๙๖ คือถือว่าผู้ที่ชนะความยากเป็นคนยอดเยี่ยม ตอนนั้นกระแสสังคมก็เปลี่ยนไปอีกแบบหนึ่ง และคนก็จะชอบและพยายามไปทำสิ่งที่ยากแสนยากให้สำเร็จ

หันมาดูสังคมไทยในปัจจุบัน ค่านิยมก็คือ ใครมีสิ่งเสพบริโภคฟุ้งเฟ้อมาก ก็โก้เก๋ ได้รับการชื่นชม เป็นคนเด่นดังยอดเยี่ยม นี่ก็คือค่านิยมที่ตรงข้ามกับการมุ่งมั่นเอาชนะสิ่งที่ยาก สังคมทั่วไปเปลี่ยนทิศทางไปตามค่านิยม คนที่อยู่ใต้อิทธิพลหรือการครอบงำของค่านิยมอย่างนั้น ก็เรียกว่าตกอยู่ใต้กระแสสังคม

ขณะนี้ เห็นได้ชัดว่า คนในสังคมไทยนิยมอวดมั่งมีอวดเสพบริโภค เมื่อมีค่านิยมกันแบบนี้ คนก็จะสำรวจ ฟุ้งเฟ้อ อ่อนแอ และอาจจะมั่งง่าย ไม่ค่อยยอมทำอะไร และทำอะไรๆ ไม่ค่อยเป็น

สังคมแบบฝรั่ง ถึงแม้เราจะไม่ควรเอาอย่างไปหมด แต่เขาก็มีแง่ที่ควรจะศึกษาเป็นเยี่ยงอย่าง ดังที่ได้บอกว่า สังคมฝรั่งที่เป็นมานั้น นิยมว่าใครเอาชนะสิ่งที่ยากได้ นั่นคือยอดเยี่ยม เป็นความสำเร็จ คนในสังคมแบบนี้ จะเป็นคนที่เข้มแข็ง มุ่งมั่น อดทน ชอบบุกฝ่าผจญภัย ถ้าจะเข้าสู่สังคมในระบบแข่งขัน และจะชนะใน

ระบบแข่งขันนั้นได้ จะต้องเป็นอย่างนี้

คนที่พัฒนามากขึ้น จะไม่เลือนลอยคอบไหลไปตามกระแสสังคม แต่จะมีหลักในการคิดพิจารณาเป็นของตัวเองด้วย อย่างน้อยก็รู้จักคิดถึงเหตุผลและความถูกต้อง

หันกลับมาดูเรื่องความยากหรืองานยาก คนพวกหนึ่งพอเจออะไรยาก ก็ไม่ชอบใจ ถอย ใจไม่สู้ ถ้าต้องทำ ก็ฝืนใจ ทุกซ์ แล้วก็ทำไม่ได้ดีด้วย แต่คนอีกพวกหนึ่ง เจออะไรที่ยาก ก็มองเป็นเรื่องท้าทาย ใจสู้ จะเอาชนะมัน คิดแต่ว่าจะต้องทำให้สำเร็จ แทนที่จะฝืนใจ ก็กลายเป็นใจมุ่งมั่นที่จะทำ

จากการศึกษาจัดตั้ง สู่การฟังตนได้ในการเรียนรู้

เมื่อพูดเรื่องนี้ ทำให้นึกถึงการศึกษแบบ child-centered ที่แปลกันว่า “มีเด็กเป็นศูนย์กลาง” นี่ก็เป็นปัญหาในเรื่องความเข้าใจ ถ้าไม่ศึกษาให้ชัด ดูแค่ตัวถ้อยคำแล้วตีความเอาเอง บางทีก็มองความหมายพลาดเพี้ยนไปหมด บางคนถึงขนาดเข้าใจว่า child-centered เอาเด็กเป็นศูนย์กลาง คือเอาใจเด็ก หรือตามใจเด็ก ก็เลยเถิดไปเสีย

ว่าอย่างย่อ การเอาเด็กเป็นศูนย์กลางนั้น คือ เราใช้การจัดตั้งในห้องเรียน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก เป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดคุณสมบัติที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ขึ้นในตัวเด็ก เหมือนกับว่า

เราพาเขาเข้ามาเข้าทาง ให้เขามีจุดตั้งต้นที่จะสามารถก้าวต่อไปด้วยตนเอง เช่น การเรียนให้สนุก-มีความสุขในการเรียน ก็คือเราใช้ความสุขจัดตั้ง เป็นสื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดมีความสนใจแล้วก็ใฝ่รู้ ที่จะนำไปสู่การเรียนอย่างมีความสุขด้วยตนเอง

ถ้าให้เด็กศึกษาอย่างถูกต้อง จิตใจของเขาก็จะพัฒนาความใฝ่รู้และความปรารถนาจะฝึกฝนตนเองขึ้นมา จากนั้น คุณสมบัติอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องหรือเกี่ยวพันกันก็จะเกิดตามมาด้วย เช่น ความเข้มแข็ง การรู้จักควบคุมตนเอง ความมีวินัย สติ สมาธิ และความสุข เป็นต้น แต่ถ้ามันัวตามใจเด็กอยู่ ครูและโรงเรียนก็ไม่ได้ทำหน้าที่ของปัจจัยภายนอก แต่อาจจะกลายเป็นเครื่องบ้ำเธอไป และเด็กก็ไม่ได้ฝึกตน ไม่มีการพัฒนา

แล้วที่ร้ายที่สุดก็คือ เด็กมิใช่จะอยู่ในห้องเรียนที่ครูทำความสุขแบบจัดตั้งให้ตลอดไป แต่เขาจะต้องไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ที่มันไม่ตามใจเราและไม่จัดตั้งความสุขให้ เด็กที่โตขึ้นแบบนี้ก็จะอยู่ในโลกแห่งความผืนใจ และจะมีแต่ความยากลำบากและความทุกข์เรื่อยไป

เป็นอันว่า การจัดการเรียนให้สนุก-มีความสุขในการเรียน ที่เป็นการจัดตั้งความสุขนั้น เป็นวิธีการในการเอาปัจจัยภายนอกมากระตุ้นให้เกิดปัจจัยภายในขึ้นในตัวเด็ก เพื่อเดินหน้าไปสู่เป้าหมาย คือการที่เด็กจะเรียนอย่างเป็นสุขด้วยตนเองต่อไป โดยที่เขาจะไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้อย่างมีความสุขเรื่อยไป มิใช่จะ

ต้องมาคอยฟังพาดำคัญๆ ต้องรอให้มีครูมาอยู่มานำ ฝ้าแต่รอว่าเมื่อไรจะถึงชั่วโมงนี้สักที จะได้เรียนสนุกอย่างเป็นสุข ซึ่งก็ดีในขั้นต้นก่อนถึงจุดหมาย แต่ถ้าไม่ก้าวต่อไปให้ถึงขั้นที่ว่าแม้จะไม่มีใครมาช่วยมาชักพา เขาก็ริเริ่มและเรียนเองอย่างมีความสุขได้ ถ้าไม่ไปให้ถึงจุดนั้น ก็จบกัน ตัวเด็กเองจะต้องก้าวไปมีความสุขด้วยตัวเองในการเรียน นั่นคือที่หมาย

กรรมกรรมมูลนิธิฯ

พอท่านเจ้าคุณอาจารย์พูดอย่างนี้ เหมือนกับว่าเราต้องสร้างเด็กที่มีความใฝ่รู้ในทุกๆ ด้านอยู่ตลอดเวลา คือเห็นอะไรก็สามารถคิดได้ มันน่าจะต่อไปถึง อิทธิบาท ๔ ถูกต้องไหมเจ้าคะ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

อ้อ... ถ้าเข้าทางแล้ว มันจะเป็นไปของมันเอง เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยที่จะทำหน้าที่ของมัน เริ่มแรกคือให้เขามีความใฝ่รู้ขึ้นมา ก่อน เมื่อเขามีเป้าหมายของเขาเอง คือเขาต้องการรู้เรื่องอะไร เขาก็อยากค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องนั้น แล้วเขาก็มีความสุขในการเรียนรู้ของเขาเอง

เมื่อกระตุ้นปัจจัยภายในของเด็กขึ้นมาได้แล้ว เขาก็สามารถพึ่งตนเองได้ในการเรียนรู้ การศึกษาต้องเป็นกระบวนการที่ทำให้คนมีความสามารถในตัวของเขาเอง อย่างที่บอกแล้วว่า การที่ครูมาช่วยก็คือเป็นปัจจัยภายนอก ซึ่งมาช่วยนำเขาเข้าสู่ทางเดินที่ถูกต้องแต่เวลาเดิน เขาต้องเดินเอง ไม่ใช่จะให้ครูอุ้มครูแบกอยู่ตลอดเวลา

เวลา หรือครูจะจูงอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ ชีวิตจริงมันไม่เป็นอย่างนั้น

ชีวิตจริงไม่ใช่อยู่ในห้องเรียน แต่ห้องเรียนต้องนำเด็กเข้าสู่ชีวิตจริง คือสามารถจัดทำดำเนินการให้เด็กเข้าสู่ชีวิตจริงได้อย่างงดงาม นี่คือการศึกษาคัดตั้งมานำเด็กเข้าสู่การศึกษาที่แท้จริง

ชีวิตของเด็กเป็นของตัวเอง ไม่ใช่คนอื่นมาทำให้ คนอื่นทำได้แค่มาเป็นปัจจัยหนุนนำ จึงต้องให้เด็กมีความสามารถ มีความเข้มแข็ง เริ่มด้วยมีความใฝ่รู้ อยากจะเรียนอยากจะทำฝืนตนเอง อยากจะทำอะไรๆ ให้มันดี ให้มันงาม ให้มันสำเร็จ ให้มันสมบูรณ์ ถ้าคุณสมบัติตัวนี้ (คือ *ฉันทะ*) เกิดขึ้นมาแล้ว ความยากก็กลายเป็นความง่าย หรือเป็นภาวะที่ทำให้หายความสามารถที่จะทำให้สำเร็จ หรือไม่ก็เป็นตัวเร้าความสนใจที่จะมาฝึกตนในการทำแบบฝึกหัด นี่ก็คือเขาเต็มใจจะทำ เมื่อเต็มใจแล้ว ความยากก็ไม่มี ความหมายในทางลบ คือไม่เป็นเรื่องผิใจ แต่กลับมีความหมายในทางบวก บอกว่า ยิ่งยาก ก็ยิ่งได้ฝึกตนมาก ใจสู้ ใจพร้อม เต็มใจ แล้วก็ตามมาด้วยสุขใจ

ในกรณีนี้ บทบาทของครูอยู่ที่สามารถพลิกความผิใจให้ เป็นความเต็มใจ ถ้าครูไหนทำได้ ก็เก่ง ไม่ใช่มันแต่คิดจะตามใจเด็ก กลัวเด็กผิใจ แต่ครูต้องปลูกจิตสำนึกในการศึกษา คือจิตสำนึกในการฝึกตนของเด็กขึ้นมาให้ความรู้สึกลืผิใจ กลายเป็นความคิดที่จะฝึก

ดูกันตั้งแต่ในครอบครัว ถ้าพ่อแม่เห็นเด็กจะทำอะไรที่ยาก แล้วกลัวเด็กจะลำบาก กลัวเด็กจะผิใจ ไม่รู้จักวิธีพลิกผัน ถ้าอย่างนั้นก็

ไม่มีทาง เด็กจะไม่พัฒนา แต่กลายเป็นถูกขัดขวางการพัฒนา ต้องเข้าใจว่า ที่เราทำนี้ไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นการเปลี่ยนหรือปลุกทัศนคติในทางบวก และสร้างคุณสมบัติที่ดีขึ้นมาในจิตใจของเขา

ดังได้บอกแล้ว สังคมตะวันตกในยุคที่ผ่านมา เป็นสังคมของคนที่มีมั่งมีจะเอาชนะความยาก หรือใฝ่รู้-สู้ยาก เขาเลี้ยงดูกันมาแบบนั้น ให้เด็กมองอะไรต่างๆ เป็นสิ่งท้าทาย คิดมั่งมีที่จะเอาชนะความยาก ก็เลยทำให้เข้มแข็งขยันหมั่นอดสาหะ ดังเห็นได้ชัดในคำว่า “อุตสาหกรรม” (industry = ความขยันหมั่นมั่งมี หรือความมั่งมีนากบั่น) ฝรั่งเศสไม่ได้อ่อนแออย่างพวกที่รอสเฟรอบริโกคหรือค แต่เขาเป็นนักบุกฝ่า และเป็นนักผลิตที่เข้มแข็ง (อาจจะเลยไปเป็นเหยี่ยวโหดเสียด้วยซ้ำ)

สังคมของเราก่อนนิยมตามฝรั่งนั้น เราไม่ได้ตามในขั้นถึงเนื้อถึงตัวของเขาอย่างที่ว่านี้ คือ ในขั้นเนื้อหาสาระ เรายังตามเขาไม่ได้ เราไม่ชอบตามในการทำเหตุ แต่ชอบตามในการแสดงผล คนที่ชอบแสดงผลนั้น ย่อมไม่ยอมทำอะไร จึงต้องเจอความฝืนใจอยู่เรื่อยๆ ฉะนั้นถ้ามีกลัวจะฝืนใจกันอยู่ ก็เหมาะอยู่นี้ ไม่ต้องก้าวไปไหนแล้ว

เรื่องก็อยู่ที่การปรับเปลี่ยนท่าทีของจิตใจเท่านั้นเอง ซึ่งสัมพันธ์กับสังคมในเรื่องค่านิยม ถ้าสามารถทำให้เด็กๆ เกิดค่านิยมชอบเอาชนะความยากขึ้นมา พอเขาเกิดความพอใจขึ้นมาแล้ว ความฝืนใจที่จะทำ ก็เปลี่ยนเป็นความเต็มใจที่จะทำ แล้วอะไรๆ ก็เปลี่ยนไปหมด เพราะฉะนั้น การศึกษาต้องทำงานนี้ คือ

เปลี่ยนท่าที่ฝืนใจต่อเรื่องที่ยาก ให้เกิดเป็นความพอใจในการที่จะฝึกสร้างความสำเร็จ การศึกษาทำงานนี้ได้ ด้วยการบูรณาการธรรมชาติตรงเป้าเข้าไปในชีวิตของเด็ก ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในจิตใจของเขา คือพัฒนาจิตใจให้เปลี่ยนท่าที่ทัศนคติใหม่

การศึกษาต้องทำงานนี้ จึงจะชื่อว่าทำหน้าที่ ไม่ใช่มัวไปรอตามใจคน ถ้าอย่างนั้น การศึกษาก็เป็น passive คือไม่ได้ทำอะไร ก็ไม่มีความหมาย ที่จริงคือไม่เป็นการศึกษา แต่เรียกโดยสำนวนว่าเป็นการศึกษาที่ล้มเหลว และก็จะพาให้สังคมล้มเหลวด้วย

ที่พูดไปแล้วนี้ เป็นเรื่องของการเอาความฝืนใจไปโยงกับความยาก ซึ่งเป็นคนละเรื่อง มันยากและฝืนสำหรับคนที่ใจไม่เอาไม่สู้ แต่ถ้าใจพร้อมใจสู้ใจเอาแล้ว มันไม่ฝืนใจ แต่กลับเป็นเรื่องที่ทำท่ายและเต็มใจ ถ้าจะเอาอย่างฝรั่ง ก็ต้องเอาแนวนี้ ไม่ใช่ว่าแม้แต่จะตามฝรั่ง ก็ตามไม่ถูก

ตามใจ เพื่อให้ลูกไปอยู่ในโลกแห่งความฝืนใจ

ที่นี้ อีกแง่หนึ่ง เราเอา “ฝืนใจ” ไปเป็นคู่ตรงข้ามกับ “ตามใจ” ไม่อยากให้เขาฝืนใจ ก็เลยตามใจ แต่ที่จริงนั้น การตามใจลูกตามใจเด็ก ก็คือการเลี้ยงลูกให้ไปอยู่ในโลกแห่งความฝืนใจ เรายิ่งตามใจเขา ก็ยิ่งทำให้เขาต้องไปอยู่กับความฝืนใจ เพราะอะไร? เพราะว่ามีเมื่อเด็กโตขึ้นไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงและมีชีวิตที่เป็นจริง

นั่น โลกและชีวิตมันไม่ได้ตามใจคน แต่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทีนี้เมื่อเด็กถูกเอาใจมาจนเคยตัวกับการตามใจ พอมาอยู่ในโลกที่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัย คราวนี้ละ แกก็ต้องอยู่กับความฝืนใจตลอดไปเลย แกจะทุกข์ยากลำบากมาก

การศึกษาต้องมาช่วยให้เด็กพัฒนาตัวของเขา คนที่เข้มแข็งมีความสามารถ จึงจะไปรับผิดชอบชีวิตของตนเองและทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ คนที่จะก้าวหน้าประสบความสำเร็จได้ ต้องฝึกต้องศึกษาต้องพัฒนาตัวมาอย่างนั้น

พวกฝรั่งก็อย่างที่ว่านี้แหละ วัฒนธรรมของเขาฝึกคนให้หัดกันมาตั้งแต่เด็กเลย ให้เอาชนะ เขาไปจนสุดโต่งเสียด้วยซ้ำ ถือกันกระทั่งว่า ใครดี ใครอยู่ ใครแข็งแรง คนนั้นจึงอยู่รอด ระบบแข่งขันที่เขาถือว่าเป็นแกนแห่งการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าของเขา ก็คือ การมุ่งสู้ชัยชนะ และการที่จะต้องเอาชนะคนอื่น นี่คือเนื้อตัวที่แท้ของฝรั่ง เพราะฉะนั้น ที่เราว่าคนไทยนิยมเอาอย่างฝรั่งนั้น แค่อตามฝรั่ง เราก็ไปไม่รอดแล้ว ไม่ต้องคิดไปถึงว่าจะให้เหนือกว่าฝรั่ง

ฝรั่งพยายามเอาชนะธรรมชาติ ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ความจริงอะไรอยู่เบื้องหลัง ต้องไปศึกษาหาความรู้สืบค้นให้ได้ความจริง เรียกว่าไปล้างความลับของธรรมชาติ เพื่อเอามาจัดการมันให้เป็นไปตามความต้องการของคน ความก้าวหน้าในการพยายามเอาชนะธรรมชาติ นั่นคืออารยธรรมของเขา แม้ว่าความคิดและความพยายามทำการอย่างนี้จะไม่ถูกต้อง ก็จริง แต่นี่ก็คือเบื้องหลัง

ความสำเร็จของฝรั่ง ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติแห่งความมุ่งมั่นบุกฝ่า และวัฒนธรรมที่หล่อหลอมคนให้เข้มแข็งต้องเร่งรัดฝึกตนอยู่เสมอ

ถ้าเราจะมัวไม่อยากฝืนใจเด็ก แล้วก็ตามใจเด็ก และไม่รู้จักพลิกความฝืนใจให้กลายเป็นความเต็มใจ ก็อย่างที่ว่านั่นแหละ คือเด็กจะยิ่งอ่อนแอ และอย่างที่ว่า ถ้าเอาแต่ตามใจลูก ก็คือจะส่งลูกให้เข้าไปอยู่ในโลกแห่งความฝืนใจ และต่อไปลูกจะลำบาก เพราะจะเจอแต่เรื่องที่ต้องฝืนใจไปทุกอย่าง

เพราะฉะนั้น จะต้องมาตรวจสอบ ต้องมาชำระสะสางซักล้างกันใหม่ ในเรื่องการศึกษา ตั้งแต่การเลี้ยงดูในบ้าน ที่เห็นได้ไม่ยากว่าผิดพลาดไปมากแล้ว อย่างที่ว่า ที่เราติเตียนกันเองว่าเราได้แต่ตามฝรั่งนั้น ที่จริง แม้แต่แค่ตามฝรั่ง เราก็ยังตามไม่ถูก แค่นี้ก็พลาดแล้ว จำไว้เลยว่าฝรั่งไม่ฝึกเด็กให้อ่อนแอ เขาไม่ตามใจเด็ก เราจะต้องพลิกความฝืนใจให้เป็นการฝึกให้ได้ อย่างน้อยให้เด็กเกิดจิตสำนึกที่จะเอาชนะความยาก หรือจะทำให้สำเร็จ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าฝึกแบบฝรั่ง

แต่ถ้าว่าตามหลักของเราก็คือ ต้องสร้าง *มันทร* ขึ้น เริ่มตั้งแต่ให้มองเห็นคุณค่าประโยชน์ของสิ่งที่จะทำ และให้สำนึกตระหนักถึงความจริงของชีวิตที่ว่ามันจะดีได้ ก็ต้องฝึกต้องหัดต้องพัฒนา อันนี้แน่นอน ไม่มีทางหลีกเลี่ยง ปัญญาคือความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการคิด ก็ตาม คุณสมบัติและความสามารถด้านอื่นๆ ของชีวิต ก็ตาม ไม่มีใครจะหยิบยื่นยัดใส่ให้เราได้ เรามีศักยภาพ

ภาพอยู่แล้ว แต่ต้องฝึกหัดพัฒนาให้มันลำแดงตัวเป็นจริงออกมา ถ้าฝึกกันถูกต้องแล้ว แม้แต่จะให้เรียนอย่างมีความสุข นักเรียนโดยลำพังตัวเขาเองก็จะเรียนอย่างมีความสุขได้ โดยไม่ต้องรอเข้าชั้นเรียนที่มีคุณครูคอยจัดให้เรียนอย่างมีความสุข

สังคมดี ที่ให้มีสิทธิ คนดี ที่รู้จักใช้สิทธิ

กรรมกรมูลนิธิ

จะให้เด็กไว้ผมสั้น เด็กก็ว่าลิดรอนสิทธิมนุษยชน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สังคมที่พัฒนาแล้ว จะจัดตั้งวางระบบให้สิทธิมนุษยชนเป็นที่ยอมรับ หรือมีหลักประกันให้มีการยอมรับสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นฐานให้ชีวิตและสังคมดำรงอยู่ด้วยดี และมีโอกาสเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

พร้อมกันนั้น มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ก็คือผู้ที่รู้จักใช้สิทธิมนุษยชนให้ เป็นฐานแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตและสังคม โดยอำนวยโอกาสให้สามารถสร้างสรรค์ความเจริญงอกงามได้ยิ่งขึ้นไป

แค่การมี กับการใช้ ก็ไม่เหมือนกัน คนจะมีชีวิตอยู่และมีโอกาสเจริญงอกงามต่อไปได้ จำเป็นต้องมีนั่นมีนี่ เช่น ต้องมีของกิน มีที่อยู่อาศัย มีสุขภาพรักษาบำบัดโรค หรือมีเงินทองไว้ใช้จ่าย

บ้าง เป็นต้น สังคมที่ดีก็จัดวางหลักประกันให้คนมีสิ่งจำเป็นเหล่านี้ให้คนอยู่ได้ และมีโอกาสก้าวต่อไปในความเจริญของงานต่างๆ แต่คนในสังคมนั้น เมื่อมีสิ่งจำเป็นแล้ว ก็ต้องรู้จักใช้ จึงจะเกิดผลดี แต่ว่ามีอาหาร แต่ถ้าไม่รู้จักกิน กินไม่เป็น ก็กลายเป็นโทษได้ ดังนั้น นอกจากได้อยู่ในสังคมที่ดีแล้ว ตัวคนก็ต้องมีการพัฒนาด้วย

เห็นได้มากมายว่า สังคมมีสิทธิมนุษยชนให้แล้ว คนใช้สิทธิมนุษยชนกันไป แต่ไม่รู้จักใช้ กลายเป็นขัดแย้งเบียดเบียนกันไปก็มากมาย บางทีก็กลายเป็นการทำให้ชีวิตของตนเองยิ่งเสื่อมทราม

นอกจากนั้น สิทธิมนุษยชนเป็นเพียงหลักประกันพื้นฐานขั้นประถม แต่ไม่เพียงพอสำหรับความดีงามพิเศษอย่างอุดม

ยกตัวอย่างว่า ถ้าพ่อแม่เลี้ยงลูกพอให้ลูกไม่เสียสิทธิมนุษยชน และถ้าพ่อแม่คอยรักษาสิทธิมนุษยชนของพ่อแม่เองไว้ ไม่ให้เสียสิทธิของตนไปเพราะลูก ก็เลี้ยงลูกได้ผล แต่ได้แค่ลูกอยู่รอด ไม่ใช่อยู่อย่างดี เช่น ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร ไม่อบอุ่นเป็นสุข

ในการที่ลูกจะเจริญเติบโตอย่างดี ปรากฏว่ามีบ่อยครั้งเหลือเกินที่พ่อแม่ต้องยอมสละสิทธิมนุษยชนของตนเพื่อทำอะไรต่างๆ ให้แก่ลูก คือพ่อแม่ไม่เห็นแก่สิทธิมนุษยชนของตน และมีใช้ทำเพียงแค่ว่าลูกจะได้ตามสิทธิมนุษยชนของลูก แต่ทั้งยอมเสียสิทธิมนุษยชนของตนให้แก่ลูก และทำให้แก่ลูกเกินกว่าที่ลูกควรจะได้ตามสิทธิมนุษยชนของเขา

ในความดีงามและความเจริญงอกงามมีความสุขนั้น สิทธิ

มนุษย์ชนไม่เพียงพอเลย พ่อแม่ยังต้องมีคุณธรรม มีน้ำใจ เช่น มีความรัก มีเมตตา ทำให้แก่ลูก และแม้แต่เสียสละเพื่อลูกด้วยใจรัก อีกทั้งความรักความเมตตานั้นก็ต้องประสานกับปัญญา ที่ต้องเสียสละเรี่ยวแรงและเวลามาพยายามคิดไตร่ตรองพิจารณาหาทางว่าจะทำอะไรอย่างไรจึงจะได้ผลดีที่สุดแก่ลูก ดังนี้เป็นต้น

ในแง่หนึ่ง พูดได้ง่ายๆ ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นโอกาส และมนุษย์ที่ฉลาดจึงรู้จักใช้โอกาสนั้นให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ คือ คนที่พัฒนามีปัญญาบ้างแล้ว มิใช่แค่ว่าตนมีสิทธิมนุษยชน ก็ใช้ไป แต่ต้องใช้อย่างมีความคิดว่าจะใช้อย่างไร จึงจะได้ผลดีเกิดมีความเจริญงอกงามแก่ชีวิตและสังคม

คนที่รู้ตระหนักอยู่แก่ใจว่า มนุษย์เรานี้จะดั่งามเลิศประเสริฐได้ ก็ด้วยการฝึกหัดพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กนักเรียนนี้ อยู่ในวัยที่ควรเอาโอกาสที่มีอยู่มาใช้ในการศึกษาพัฒนาชีวิตให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น ก็จะมองดูในแง่ที่ว่า ในการที่จะฝึกตนให้ดีให้พัฒนานั้น มีอะไรที่เราควรทำหรือต้องทำ ก็เต็มใจทำเพื่อให้การฝึกนั้นได้ผลดี รวมทั้งการใช้สิทธิก็ต้องให้สนองวัตถุประสงค์ในการฝึกนั้น ซึ่งหมายถึงการตระหนักรู้ทางปัญญาด้วยว่า อะไรที่เป็นไปเพื่อความดีงามของชุมชนของตน เพื่อประโยชน์สุขของสังคม เราก็ฝึกตนปฏิบัติตัวเพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์นั้น มิใช่จะใช้สิทธิมนุษยชนเพียงเพื่อสนองความเห็นแก่ตัวหรือความปรารถนาของตนเท่านั้น

การที่เด็กจะไว้ผมสั้นผมยาว และจะมองว่าเป็นการลิดรอนสิทธิมนุษยชนหรือไม่ ก็พึงพิจารณาได้ตามหลักการและเหตุผลที่ว่ามีมา

ใช้เสรีภาพ อย่างไรอิสรภาพ

ที่พูดมานั้น เป็นการว่าไปตามหลัก ที่เป็นเหตุผลพื้นฐาน แต่เรื่องอย่างนี้ยังมีปัจจัยประกอบอื่นด้วย คือเรื่องสภาพแวดล้อมที่เอื้อหรือไม่ ถึงตรงนี้ก็มาเข้ากับเรื่องที่ได้พิจารณากันมาตั้งแต่ต้น คือเรื่องค่านิยมของยุคสมัย หรือกระแสสังคม ซึ่งอาจจะถึงขั้นสวนทางกัน ทำให้ไม่ยอมมองเหตุผลอะไรทั้งนั้น

อย่างที่พูดมาข้างต้น ตอนนี้ก็ลำบาก สังคมไทยได้ไถลลงไปลึกมากแล้ว ในกระแสบริโภคนิยม ในการหาสิ่งเสพ และการตามใจเอาใจรวบการบำเรอ เริ่มต้นความคิดก็มองไปที่ความโก้หรูหรา ใครมีเสพบริโภคนิยม แสดงความโก้เก๋หรูหราได้มาก คือยอดเยี่ยม ไม่ใช่สังคมแบบฝรั่งอย่างที่สืบกันมาว่าใครเอาชนะสิ่งยากได้ คือยอดเยี่ยม ถ้าจะเป็นอย่างฝรั่ง ก็ต้องเอาอย่างเขาตามพื้นฐานแบบนั้น แต่สังคมไทยก็ไม่มีวิถีทางที่จะเป็นแบบนั้น เราอยู่ในวิถีแห่งความโก้เก๋หรูหราที่เป็นเพียงหนทางของคนอ่อนแอ จับเอาแต่สภาพบริโภคนิยมที่เป็นส่วนเปลือกผิวของสังคมฝรั่งอย่างเช่นอเมริกัน

เมื่อกระแสนิยมของสังคมเป็นอย่างนั้นแล้ว คนตั้งหน้าตั้งตาแต่จะเสพจะบริโภคจะบำรุงบำเรอแล้ว การใช้สิทธิมนุษยชนก็มุ่งไปในทางที่จะสนองค่านิยมเสพบริโภคโก้โก้ ไม่สนองจิตสำนึกในการฝึกตน หรือจิตสำนึกนั้นจะไม่มีเอาเสียด้วยซ้ำ ดังนั้น ไม่ว่าจะทำการสร้างสรรค์อะไรๆ ก็เป็นการฝืนใจทั้งนั้น ฝืนใจขนาดหนักเลย เมื่อการศึกษาที่จัดตั้งไว้กลับไปสนองวิถีของสังคมแบบนั้น หรือไม่อาจแก้ไขวิถีของสังคมที่เป็นอย่างนั้น ก็จะเป็นการศึกษาที่ล้มเหลว เมื่อการศึกษาล้มเหลว ก็พาสังคมล้มเหลว และประเทศชาติล้มเหลว

กระแสนิยมของสังคมนั้นเปลี่ยนได้ อาจจะไปในทางสุดโต่งที่ตรงข้ามก็ได้ บางทีมีการจัดตั้งที่ปลูกเร้าสร้างกระแสใหม่ขึ้นมาก็ได้ ทำไมฮิตเลอร์ถึงเปลี่ยนเยอรมันได้ นั่นก็เป็นตัวอย่าง

ในกระแสที่ตรงข้ามนั้น คนไม่ให้คุณค่าแก่ความหรูหรา ไม่เชิดชูความโก้โก้ คนไม่เอาด้วยกับความโก้โก้หรูหรา แต่ใจหันไปนิยมที่จะแสดงความเข้มแข็งเหยียดมหาญเกรียงไกร พอกระแสนี้แรงขึ้นมา แคนี่แหละคนก็กลับไปชอบระเบียบวินัย มั่นเต็มใจเต็มที่เลย นี่ก็อยู่ที่การเปลี่ยนทัศนคติของมนุษย์ แล้วกว้างออกไปก็โยงกับค่านิยม กับทฤษฎี ยิ่งมีศรัทธาเข้ามาเสริม ก็ยิ่งเข้มข้นจริงจังหรือถึงกับรุนแรง พอเปลี่ยนทัศนคติได้ พฤติกรรมก็เปลี่ยนไปเลย ส่วนที่ว่าทัศนคติใหม่นั้นจะดีหรือไม่ดี ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่โดยหลักการ การศึกษาต้องสามารถเปลี่ยนทัศนคติของคนได้ ไม่ใช่ไม่ทำ

อะไร ได้แต่รอสอนองตามใจคน

ไม่เฉพาะว่าจะตามฝรั่งไม่ได้จริงในเรื่องทั่วไป แม้แต่ในทางการศึกษา ที่ว่าเราตามฝรั่งนั้น ก็ไม่จริงอีกนั่นแหละ คือเราตามเขาเพียงในด้านระบบและรูปแบบ แต่ในเรื่องที่เป็นเนื้อหาสาระ เราตามเขาไม่ได้เลย

ฝรั่งเองก็ไม่ใช่ว่าดี อย่างที่บอกแล้วว่าเขาส่งความสำเร็จและความเจริญด้วยความพยายามเอาชนะธรรมชาติ ไม่ใช่แค่จะเอาชนะธรรมชาติ เขามุ่งจะเอาชนะคนด้วยกัน คือความสำเร็จอยู่ที่มีชัยชนะในระบบแข่งขัน การศึกษาของเขาก็จัดตั้งให้สนองเป้าหมายนี้แม้แต่โดยไม่รู้ตัว เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงดูในครอบครัวก็ฝึกเด็กไปตามวัฒนธรรมตัวใครตัวมัน ให้สร้างความสำเร็จด้วยการเอาชนะคนอื่น ดังที่พ่อแม่สอนลูกที่ไปโรงเรียนว่า ต้อง one-up คือต้องให้เหนือคนอื่น ต้องชนะเพื่อน

ในระบบแข่งขันที่มีการเอาชนะเป็นหัวใจนั้น คนต้องเข้มแข็ง ต้องเฝ้าหาความรู้ ต้องเป็นนักสู้ ที่เต็มไปด้วยการเอาชนะความยาก ต้องสู้ ต้องดิ้นรนกันเต็มที่ สังคมไทยเราบอกว่าตัวเองเอาแบบฝรั่ง แต่ความจริงกลับกลายเป็นว่าเราอยู่ในวิถีชีวิตแบบอ่อนแอ และเมื่อตามใจเด็ก คนของเราก็อ่อนแอ ยิ่งบื้อแป้วกเปี้ยก สังคมก็ยิ่งกลายเป็นเปี้ยล่างของสังคมฝรั่ง ไม่มีทางทันหรือทัดเทียมเขา ที่จะเหนือกว่าสังคมฝรั่งนั้น ไม่มีทาง ไม่ต้องพูดถึง

รวมแล้ว สังคมไทย กับสังคมฝรั่ง ก็สุดโต่งทั้งคู่ แต่ไปในทาง

ตรงกันข้าม สังคมไทยที่มีตั้งแต่พ่อแม่มาคอยตามใจ ได้แต่รอเซพ ก็หล่อหลอมคนให้อ่อนแอ ส่วนสังคมฝรั่งที่มุ่งเอาชนะ แม้จะทำให้คนเข้มแข็ง แต่นำไปสู่ความกระด้าง การเบียดเบียนและเอาัดเอาเปรียบกัน ซึ่งก็จะต้องแก้ไข

สังคมไทย นอกจากเน้นการรอเซพที่เด่นขึ้นๆ ในยุคปัจจุบันแล้ว ก็มีพื้นฐานเดิมที่คนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันด้วย เมื่อใช้ผิด ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พร้อมที่จะช่วยเหลือกันนี้ ก็ทำให้คนเกิดนิสัยหวังและรอรับความช่วยเหลือจากคนอื่น เลยยิ่งซ้ำให้คนอ่อนแอหนักลงไปอีก ถ้าเป็นเด็ก ก็ไม่ยอมทำอะไร ถึงกับกลายเป็นนักเรียกร้องไปเลย

เพราะฉะนั้น จะต้องจับจุดพอดีให้ได้ เอาจินสียไฟหาสิ่งเสพแบบไทยทิ้งไป สร้างนิสัยไฟหาความรู้สู่ความยากแบบฝรั่งขึ้นมาแทน ไม่รับแนวคิดรุกรานเอาชนะธรรมชาติและการเอาชนะคนในระบบแข่งขันของฝรั่ง แต่ก็ไม่สร้างสภาพจิตใจแบบรอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในทางตรงข้าม พัฒนาคนให้มีความเข้มแข็งพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อไปอยู่ในสังคมที่เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน

กรรมการมูลนิธิ

กระผมใคร่ขอความกรุณาพระคุณเจ้าได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับมุมมองเรื่องสิทธิเสรีภาพในสังคมยุคปัจจุบัน ความหมายของสิทธิมันเปลี่ยนไปได้ ในเมื่อทัศนคติมันเปลี่ยน สภาพจิตใจมันเปลี่ยน ความพอใจเปลี่ยน เรื่องสิทธิก็เปลี่ยนหมด ตัวแปรอื่นใน

สิทธิเปลี่ยนด้วย จะไปตันอยู่ทำไมเรื่องสิทธิ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

ในกระแสสังคมบริโภคนิยม มีเหตุปัจจัยตัวใหญ่ คือ ค่านิยมที่ยึดถือการได้เสพบริโภคมากเป็นความสุข และถือความฟุ้งเฟ้อหรูหราโก้เก๋ว่าเป็นความดีเลิศ เป็นผลดีที่พึงถือเป็นจุดหมาย ใครมีเสพบริโภคมาก ก็หรูหราโก้เก๋มาก นั่นคือยอดเยี่ยม

เมื่อสังคมมีค่านิยมเป็นอย่างนี้ สิทธิเสรีภาพก็มีความหมายที่จะมาสนองค่านิยมนั้น แล้วก็เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการที่จะเสพบริโภค อะไรก็ตามที่ไม่เอื้อไม่เปิดช่องให้แก่การบำเรอปรนเปรอฟุ้งเฟ้อหาเสพหาบริโภคและการที่จะมีความโก้หรูอย่างนั้น ก็ถูกมองว่าเป็นการจำกัดขัดสิทธิและเสรีภาพ กลายเป็นไม่ดีไปหมด

ถ้าเกิดว่าสังคมนี้แปรจุดหมายแห่งความนิยมใหม่ ค่านิยมเปลี่ยนไป ทักษะคติของคนก็เปลี่ยน และการมองความหมายของสิทธิเสรีภาพก็เปลี่ยนไปด้วยกันหมดเลย ดังที่เคยยกตัวอย่างสังคมที่มีค่านิยมถือความเข้มแข็งเหี้ยมหาญมุ่งสร้างความสำเร็จด้วยการพิชิตงานยาก การมองความหมายและการปฏิบัติในเรื่องสิทธิเสรีภาพก็เปลี่ยนไปอีกแบบหนึ่ง นี่คือการที่เหตุปัจจัยได้เปลี่ยนไป พาให้เกิดผลที่ว่าแม้แต่ความหมายของหลักการอย่างเรื่องสิทธิเสรีภาพก็เลยเปลี่ยนตามไปด้วย

เอาง่ายๆ อย่างในอเมริกา หลังเหตุการณ์ภัยพิบัติใหญ่จาก

การถูกก่อการร้าย ๑๑ ก.ย. (๒๕๔๔) ความมั่นคงปลอดภัยกลายเป็นเรื่องใหญ่สูงสุดขึ้นมา การยึดถือปฏิบัติในเรื่องสิทธิเสรีภาพก็เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นหันมาให้มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพ ถึงกับออกกฎหมายให้สิทธิที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพ ไม่ให้เข้าไปที่นั่นที่นี้ มีการตรวจค้นเข้มงวด ให้ควบคุมคนพวกที่ถูกสงสัยว่าอาจจะก่อการร้าย และมีสิทธิที่จะกักกันเป็นเวลานานๆ ซึ่งแต่ก่อนทำไม่ได้ ให้สิทธิเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดักฟังโทรศัพท์ เหมือนพลเมืองถูกละเมิด มองในแง่หนึ่งก็คือ คนเสียสิทธิถูกตัดเสรีภาพไปมากมาย ไปสนามบินแต่ก่อนขึ้นง่าย ๆ แต่เดี๋ยวนี้ ฉันมีสิทธิกักกันคุณไว้ก่อน เกือบจะเหมือนกับว่าคุณต้องตามใจฉัน แล้วแต่ใจฉัน ไม่ตามใจคุณ สังคมที่ว่ามีเสรีภาพมาก กลายเป็นถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพมาก

มองอย่างกว้างๆ ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนว่าสิทธิเสรีภาพมีความหมายอย่างไร เพื่ออะไรกันแน่ ความไม่ชัดเจนนั้นก็ทำให้หลักการแห่งสิทธิเสรีภาพเองนั้นแหละไม่มีความมั่นคง หากจุดพอดีไม่ได้ แล้วก็จะผันแปรยืดหดไปตามเหตุปัจจัยต่างๆ ที่มากระทบบีบกด เช่น ต่อไปถ้าปล่อยกันเหลวละ เบียดเบียนกันมาก ก็จะต้องมีการจำกัดตัดสิทธิเสรีภาพมากขึ้น จนกระทั่งถึงบางจุดอย่างในสภาพไร้ชื่อแป่ คนก็จะสูญเสียสิทธิเสรีภาพ จนหมดสิทธิเสรีภาพไม่เหลือเลย

เรื่องสิทธิเสรีภาพได้พูดไว้ที่อื่นเยอะแล้ว* ขอรวบรัดสรุปบางแง่ที่สำคัญว่า

- สิทธิเสรีภาพเป็นหลักประกันพื้นฐาน ซึ่งในสังคมที่พัฒนามีอารยธรรมจัดอำนาจไว้เพื่อให้บุคคลอยู่ดีมีโอกาสดีเจริญอกงาม
- บุคคลที่มีการพัฒนา จะรู้จักใช้สิทธิเสรีภาพให้เป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคม
- ในสังคมที่พัฒนามีอารยธรรม มักถือกันว่า สิทธิต้องมากับหน้าที่ และเสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ
- เสรีภาพที่แท้เป็นของคนมีอิสรภาพ คนที่ขาดอิสรภาพอาจใช้เสรีภาพผิดให้เป็นโทษแก่ชีวิตของตนเองและแก่สังคม เช่น ในการเล่นเกมส์ เด็กบางคนใช้เสรีภาพเล่นอย่างเต็มที่ แต่เขาสูญเสียอิสรภาพไปหมดสิ้นเพราะตกเป็นทาสของการติดเกมนั้นอย่างไม่อาจถอนตัวได้ (คนที่ติดสิ่งเสพติดก็ทำนองเดียวกัน)

จากสุขจัดตั้ง สู้สุขเองผุดข้างใน

กรรมกรรมมูลนิธิ

จุดที่ยากที่มองเห็นอยู่อีกจุดหนึ่ง ก็คือว่า การที่จะสอนให้เด็กเกิดการใฝ่รู้และมีความรักที่จะเรียนอยู่ตลอดเวลา นั้น ตัวครูเองอาจจะเข้าใจผิดหรือเปล่า แต่ที่มองดู ตัวครูก็มีหลักสูตร หลักสูตรเป็นตัวกำหนดครู แต่ในการที่จะสอนตามนั้น ครูบางท่านจะรู้จักจัด

* เช่น สิทธิมนุษยชน: สร้างสันติสุข หรือสลายสังคม (พิมพ์ครั้งที่ ๗, ก.ย. ๒๕๔๖)
นิติศาสตร์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ ๖, ม.ค. ๒๕๕๐)

แปลงหรือจัดในการที่จะทำอะไรให้นำสนใจ แต่ส่วนใหญ่เอาตามนั้น และโดยที่ครูเองไม่ได้เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ ฉะนั้นจุดนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ว่า แม้แต่ตัวครูเองก็ยังไม่ได้เป็นผู้ใฝ่รู้ หรือมองเห็นว่าจุดนี้น่าจะให้นักเรียนรู้และคิดเองเป็น

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

เรื่องนี้มีข้อพิจารณา ๒ ชั้น

๑. ในขั้นพื้นฐาน ตัวครูเองขาดคุณสมบัติ ตัวเองก็ไม่มีความรู้ แล้วยังขาดทัศนคติในทางการศึกษาอีกด้วย ไม่ค่อยมีความคิดความมุ่งหมายในการทำหน้าที่ จิตสำนึกในความเป็นครูที่จะสอนเด็กด้วยความมุ่งมั่นให้ได้ผลดีเลิศ ให้เด็กเป็นเด็กดี ก็มีน้อย

๒. ในขั้นปฏิบัติการ ก็วางเป้าหมายไว้ชั้นเดียว คือ มุ่งแต่ว่าจะสอนอย่างไรให้เด็กสนใจ เช่นที่ว่าให้เรียนอย่างมีความสุข ก็มองแค่ว่า ให้เด็กสนุก ให้ชั้นเรียนมีบรรยากาศที่เด็กมีความสุข แต่ไม่มีเป้าหมายแท้ที่ซ่อนลึกเข้าไปว่า ทำอย่างไรจะให้เด็กได้ฝึกตน สู่จุดหมายที่ว่า แม้เมื่อพ้นจากครูไปแล้ว ก็จะไม่เรียนอย่างมีความสุขด้วยตัวเอง ให้มีคุณสมบัตินี้ในตัว โดยไม่ติดจมอยู่แค่ในชั้นพึ่งพาการจัดตั้งของครู

ถ้าเด็กอยู่แค่ในชั้นมีความสุขแบบจัดตั้งไปเรื่อย ครูก็ได้แต่สาละวนจัดชั้นเรียนจัดบรรยากาศแล้วก็เหนื่อยในการหาทางทำให้เด็กสนใจให้สนุก ความสุขก็พึ่งพาครู เป็นความสุขแบบพึ่งพา แล้วเด็กจะพัฒนาได้อย่างไร ก็อย่างที่บอกแล้วว่า เราใช้การจัดตั้ง การ

สร้างบรรยากาศ การเรียนในชั้นอย่างมีความสุข โดยครูมีสื่อการสอนให้เด็กมีความสุข เรียนได้ผล สนใจ เป็นวิธีการขั้นต้น ซึ่งมีความมุ่งหมายที่แท้จริงอยู่ที่ว่าจะนำไปสู่การพัฒนาคุณสมบัติในตัวเด็กให้เขามีความสนใจใฝ่รู้ อยากเรียนรู้ และมีความสุขในการเรียนของเขาเอง เมื่อถึงจุดหมายนั้นจึงจะสำเร็จ

ถ้ายังอยู่แค่เรียนเป็นสุขในชั้น ต้องบอกว่านั้นคือความล้มเหลว เป็นความสำเร็จขั้นเดียวของครู ที่ไปไม่ถึงเป้าหมาย คือคิดแคในชั้นพึ่งพา ยังอาศัยปัจจัยภายนอก แต่ปัจจัยภายนอกเข้ามาก็เพื่อสื่อให้ปัจจัยภายในเกิดขึ้น เมื่อเด็กยังต้องอาศัยปัจจัยภายนอกอยู่ ปัจจัยภายในยังไม่เกิด ก็อยู่ด้วยตัวเองไม่ได้ พึ่งตนไม่ได้ ไปไหนก็ต้องพึ่งคนอื่น อยู่ในบ้านก็พึ่งพาพ่อแม่ ไปโรงเรียนก็พึ่งพาครู เป็นระบบพึ่งพา ในที่สุดสังคมก็จะอ่อนแอไปไม่ไหว

เรื่องการเรียนรู้อย่างมีความสุขนี้ ต้องเข้าใจกันให้ชัด การศึกษาที่มีเด็กเป็นศูนย์กลาง มีความหมายแค่ไหน ถ้าเข้าใจไม่ถูกก็เป็นปัญหาแก่สังคม ฝรั่งเศสตำราตัวเองก็เคยเกิดปัญหา child-centered education ในสมัยก่อนปี ๒๕๐๐ นั้น ในอเมริกันยมนักมาก มีจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เต้นหูโรงมา แต่พอรัสเซียปล่อยดาวเทียมลูกแรก ชื่อ Sputnik ขึ้นไปสำเร็จ คนอเมริกันก็หันมาตีเทียบระบบการศึกษาของตัวเอง บอกว่า นี่แหละ เพราะใช้ child-centered education จึงทำให้วิชาการไม่แข็ง คนไม่เข้มแข็ง วินัยหย่อน จึงต้องพ่ายแพ้แกโซเวียต อเมริกาสูญเสียความเป็นผู้นำใน

การบุกเบิกอวกาศ

ถึงตอนนี้ ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ.1957 child-centered education คือการศึกษาที่มีเด็กเป็นศูนย์กลาง ที่เคยเฟื่องฟูมา ก็เสื่อมจากความนิยม วงการการศึกษาหันกลับไปหา teacher- and subject-centered education กันอีก จนกระทั่งหลังปี 1980 จึงเกิดความเห็นพลิกกลับมาอีกว่า เด็กเรียนหนักเกินไป ทำให้เครียด ใจไม่สบาย เป็นทุกข์และแปลกแยก ก็เลยบอกว่าต้องกลับมาใช้ child-centered education ฝรั่งเองก็เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เราก็ดูจากภูมิหลังของเขาว่ามีความเสื่อมความเจริญเป็นมาอย่างไร ล้มเหลวหรือสำเร็จแค่ไหน ด้านใด เพราะอะไร มีข้อดีข้อด้อยตรงไหน แต่อย่างน้อยต้องแก้ปมนี้ให้ได้ คือการที่ครูของเรายังเข้าใจไม่ค่อยชัดว่า child-centered education ที่ว่าเอาเด็กเป็นศูนย์กลางนั้น คืออย่างไร

คราวนี้ ขอสี่ข้อ

กรรมกรมูลนิธิ

การสัมมนาครั้งนี้ กรอบความคิดที่เขาจะนำมาใช้ จะมีองค์ประกอบอยู่ ๔ ประการ คือ ๑. เกิดความมุ่งมั่นด้วยศรัทธา ๒. ใฝ่หาความรู้ คู่คุณธรรม ๓. นำความรู้ไปใช้อย่างฉลาด ๔. ไม่ประมาท ตรวจสอบ พัฒนา อยากราบแนวทางที่จะดำเนินการให้ไปถึงจุดนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

เริ่มต้นด้วย ข้อ ๑. *ศรัทธา* เป็นแรงใจที่ผูกไว้กับปัจจัยภายนอก ศรัทธาเป็นคุณสมบัติในขั้นที่พึ่งพาอาศัยปัจจัยภายนอก หรือขึ้นต่ออิทธิพลของปัจจัยภายนอกนั้น เมื่อครุมีศรัทธาในความเป็นครู ในภารกิจของอาชีพ และในหลักวิชาของครู ตัวครูเองก็มีแรงใจในการทำหน้าที่ แล้วครูก็เป็นกัลยาณมิตร และเป็นสื่อหลักที่จะสร้างศรัทธาขึ้นมาในตัวเด็ก ถ้าครุมีความรู้ มีสติปัญญาดี มีความสามารถและดำเนินชีวิตดี ถูกต้อง น่าเคารพ มีเมตตาต่อศิษย์ ห่วงดีต่อเด็กด้วยใจจริง และสอนได้ผลดี เด็กก็เกิดศรัทธา

เมื่อมีศรัทธาขึ้นมาแล้ว สิ่งหรือบุคคลซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาก็จะเชื่อมโยงหรือแม้แต่จูงผู้ศรัทธาไปหาไปทำอะไรๆ ได้มากมาย หรือแม้แต่ทุกอย่างสุดแต่ศรัทธาจะแรงเท่าใด ถ้าเด็กศรัทธาในตัวครู พอศรัทธาในครูแล้ว ครูจะไปแนะไปบอกอะไร เด็กก็เชื่อก็ทำตามอะไรๆ ก็เลยง่ายไปหมด ครูก็จะนำให้เด็กศรัทธาในคุณงามความดี ศรัทธาในศาสนา ในวัฒนธรรม ศรัทธาในการทำความดีสร้างสรรค์ สังคม ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งต่างๆ ศรัทธาช่วยได้หมด ศรัทธาเป็นจุดรวมพลัง เป็นจุดเริ่มต้น และเป็นแรงส่งสู่จุดหมาย ต้องทำให้ได้ทั้งให้ครุมีศรัทธาในงานของครุ และให้เด็กมีศรัทธาในครุ ซึ่งจะทำให้ครุสามารถทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ดีที่สุด

ข้อ ๒. *เฝ้หาความรู้ คู่คุณธรรม* พอครุมีศรัทธาและสร้างศรัทธาได้ จิตใจก็โน้มไปแล้วที่จะมีความเฝ้รู้ ถ้าครุมีศรัทธาในวิชา

และอาชีพครู ก็จะทำให้เกิดความอยากรู้และทำหน้าที่ครูให้ดีที่สุด อยากรจะสอนให้เด็กดีอย่างเยี่ยมยอด ซึ่งก็จะนำไปเองสู่การค้นคว้าหาความรู้ที่จะมาสนองความปรารถนาที่เป็นกุศลนั้น และศรัทธานั้นก็จะทำให้เกิดแรงมุ่งมั่นที่จะเป็นครูที่ดี ซึ่งพาเอาคุณธรรมพ่วงมาด้วยเอง

เมื่อครูเป็นครูที่ดีมีศรัทธาอย่างที่ว่านั้น ก็โน้มใจเด็กให้ศรัทธาในตัวครูขึ้นมาอย่างแทบจะเป็นไปเองเลย ที่นี้ครูก็ค้ำนึ่งอยู่เสมอ โดยมีความตระหนักว่า ตัวครูนี้เป็นปัจจัยภายนอก จุดหมายของงานไม่ใช่จบที่เราที่เป็นปัจจัยภายนอก แต่เราจะต้องกระตุ้นให้ปัจจัยภายในคือคุณสมบัติในตัวเด็กเกิดขึ้น ครูก็ใช้ความเป็นปัจจัยภายนอกนั้น โยงไปเชื่อมกับแรงศรัทธาต่อครูที่มีอยู่ในตัวเด็ก ก็กระตุ้นเร้าให้เด็กเกิดความใฝ่รู้ขึ้นในตัวเอง เมื่อศรัทธาในอะไร เช่น มั่นใจว่าอันนั้นเรื่องนั้นจริงแท้ ดีแน่ เป็นประโยชน์ ก็มุ่งแนวไปในการค้นคว้าศึกษาอันนั้นเพื่อจะทำให้ปรากฏผลสมจริง ความใฝ่รู้ก็นำไปสู่การกระทำที่สร้างสรรค์

พร้อมกันนั้น ด้วยศรัทธาที่เชื่อมโยงถึงกัน ก็ชักนำคุณธรรมเข้าไปในตัวเด็กด้วย เป็นแรงดูดดึงดูดแม่เหล็กให้เด็กพลอยอยากประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ตลอดจนมีทัศนคติที่พึงปรารถนา นี้คือโยงจากปัจจัยภายนอกเข้าไปเหนี่ยวนำปัจจัยภายในได้สำเร็จ

ข้อ ๓. **นำความรู้ไปใช้อย่างฉลาด** เมื่อเริ่มต้นดีด้วยศรัทธาที่ถูกทางแล้ว กระบวนการก็เคลื่อนคืบหน้าไปได้ไม่ยาก เพราะแทบจะ

เป็นไปเอง แต่ตอนนี้คุณสมบัติตัวสำคัญจะต้องเข้ามา นี่ก็คือขั้นตอนของปัญญา คือศรัทธาต้องส่งต่อมาให้ถึง “ปัญญา” อันได้แก่ความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการคิด ทั้งคิดเพื่อเปิดทางที่จะเข้าถึงความรู้ความเข้าใจที่ยิ่งขึ้นไป และคิดเพื่อจะเอาความรู้เข้าใจนั้นไปใช้ไปทำให้เป็นประโยชน์

ตอนนี้เป็นขั้นตอนทั้งของการใช้ปัญญา และการพัฒนาปัญญาให้แตกฉานหยั่งรู้หยั่งเห็นยิ่งขึ้นไป ก็ต้องรู้จักคิด หรือคิดเป็น เพราะคนถึงจะมีความรู้ แต่ถ้าคิดไม่เป็น ความรู้นั้นก็ไม่เกิดประโยชน์ ส่วนคนที่คิดโดยไม่รู้ ก็เลื่อนลอยเหลวไหล ได้แต่คิดไปตามความรู้สึก ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ว่าไปตามอารมณ์

ตอนนี้ก็มีองค์ประกอบอีกตัวหนึ่ง ที่จะมาเป็นเครื่องมือของปัญญา เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งจะช่วยให้คิดอย่างได้ผล ทั้งในแง่ที่จะก้าวไปในการเข้าถึงความจริง และในการทำให้เกิดผลดี มีการสร้างสรรค์หรือก่อประโยชน์ โยนิโสมนสิการนี้ก็เป็นเครื่องมือที่จะพึงพัฒนากันต่อไป

รวมความก็คือว่า ศรัทธาเป็นแรงเรี่ยกระดมเอาความใฝ่รู้มา แล้วก็มุ่งหน้าหาความรู้ พร้อมกับรู้จักคิดให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และคิดที่จะนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ไปสร้างสรรค์ ไปแก้ปัญหาคำกิจกรรรม มีการจัดการดำเนินการและทำงานอะไรต่างๆ ประยุกต์ความรู้ความคิดในการปฏิบัติ และใช้งานจริง โดยมีโยนิโสมนสิการ

ข้อ ๔. *ไม่ประมาท ตรวจสอบ พัฒนา* ข้อนี้คือมุ่งที่จะทำให้ได้ผลจริง ทั้งให้มั่นใจ และจะได้ก้าวเดินหน้าต่อไป จึงต้องมีความไม่ประมาท จะได้ระวังให้งานที่ทำไปนั้นรอบคอบรอบด้าน กันผลลัพท์รองและไม่ให้ผิดพลาด ไม่ประมาททั้งในขณะทำการ และทำแล้วก็ไม่ประมาทด้วยการตรวจสอบ จากนั้น เมื่อได้เห็นจุดอ่อนจุดหย่อนจุดพรัอง ก็จัดเข้าในแผน แล้วก็เดินหน้าแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมให้พัฒนาต่อไป มิใช่ว่าพอเห็นว่าสำเร็จ ก็หยุดแค่นั้น

คนที่มีความสมบัตินี้ จะคอยตรวจดูจุดอ่อนข้อบกพร่องของตน ไม่มัวแต่ลำพองตัว ไม่มัวเพลิดเพลินมัวเมาในความสำเร็จ หรือมัวกระหึ่มอยู่ในสิ่งที่ตนทำได้ แต่จะแก้ไขปรับปรุงทำให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ

ในเรื่องนี้ องค์ธรรมสำคัญก็คือ

๑) ไม่ประมาท คือ มีสติ ไม่ให้ผลลัพท์ ไม่ให้พรัอง ไม่ให้พลาด ไม่ละเลย และไม่ให้เสียโอกาส

๒) วิมังสา ใช้ปัญญาอีกแง่หนึ่ง คือ คอยพิจารณาตรวจสอบ ทดลอง มองแง่มุมหนทางที่จะแก้ไขปรับปรุง สู่ความสมบูรณ์

๓) ไม่สันโดษในกุศลธรรม คือ ไม่อิ่มไม่เต็มไม่รู้จักพอในผลสำเร็จที่ดั่งใจ หรือความก้าวหน้าไปในกุศล จนกว่าจะถึงความสมบูรณ์ สองข้อก่อนนั้นเป็นขั้นออกสู่ปฏิบัติการ ส่วนข้อนี้ ต้องมีเป็นพื้นใจ เป็นแรงขับให้สองข้อแรกนั้นต้องทำงานอย่างจริงจังเต็มที่

“ความไม่สันโดษในกุศลธรรม” (อสนนฺตฎฐิตา กุสฺเสสุ ธมฺเมสุ)

นี่ เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ว่าเป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ คือความไม่รู้จักอิมไม่รู้จักพอนในการพัฒนาบุคคล คือเพิ่มพูนคุณสมบัติดี ๆ สร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดีงาม

เหตุผลที่คิดในใจ กับเหตุปัจจัยในความเป็นจริง

กรรมการมุลนิธิ

ถ้าทำอย่างนี้ได้ ก็สามารุทำให้เกิดการเรียนแบบฉลาดรู้ได้ แต่มีอีกจุดหนึ่งที่ยังสงสัยคือว่า จริง ๆ ศาสนาคือหลักของเหตุผล คราวนี้ก็มีเหตุผลของแต่ละบุคคลและเหตุผลที่เป็นจริง จะยึดถืออันไหนเป็นหลัก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

เหตุผล ซึ่งเป็นความคิดที่อยู่ในสมองของคน มิใช่เป็นของแท้ของจริง มันมิใช่เป็นจุดเริ่ม แต่ทั้งจุดเริ่ม จุดท้าย จุดหมาย และจุดยืน อยู่ที่**เหตุและผล** หรือ**เหตุ-ผล** ซึ่งเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติในธรรมชาติ คือความเป็นไปตาม**เหตุปัจจัย**

คำว่า “เหตุผล” นั้น เราใช้กันโดยหมายถึงเรื่องของความคิดในสมองของคน ที่เหมือนกับเป็นการพยายามจำลองภาพความเป็นไปของเหตุและผลที่เป็นความจริงในธรรมชาติ

บางครั้ง เมื่อเรายังมองไม่เห็นความสัมพันธ์ของเหตุกับผล หรือยังไม่เข้าใจความเป็นไปตามลำดับจากเหตุสู่ผลที่มันเป็นจริง

ของมัน เราก็ใช้การคิดของเราช่วยเชื่อมโยงเหตุกับผล จากเหตุขึ้นไปหาผลบ้าง ย้อนจากผลลงมาหาเหตุบ้าง เพื่อให้เราเข้าใจหรือจับได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลที่เป็นความจริงของมันเองนั้น เป็นอย่างนั้นๆ

การคิดเป็นการหาหรือพยายามไต่ถามให้เห็นความจริง ไม่ใช่เป็นตัวความจริง เพราะฉะนั้น ตัวตัดสินก็คือภาวะที่เป็นเหตุและเป็นผล ที่เป็นความจริงอยู่ในธรรมชาติ ดังนั้น เราจึงพยายามคิดเหตุผล เพื่อจับให้ได้ให้ตรงไปถึงตัวเหตุและเป็นผล ที่เป็นความจริงในธรรมชาติ อย่างที่ว่าไปแล้ว

บางครั้งเราก็คิดออกมาเป็นคำพูดอธิบายเหตุผล ซึ่งเป็นการพยายามที่จะให้คนอื่นเข้าใจหรือมองเห็นเหตุและผล ที่เป็นความจริงนั้น

บางครั้ง เราก็ฟังและตรวจสอบคนอื่นว่าเขาพูดมีเหตุผล คือแสดงความสัมพันธ์ของเรื่องราว ซึ่งสอดคล้องกับตัวเหตุและผล ที่เป็นความจริงหรือไม่

ในที่สุด ตัวแท้ที่ต้องการ หรือตัวตัดสิน ก็คือตัวเหตุและผล ที่เป็นความจริงในธรรมชาตินั้นแหละ

จึงได้บอกว่า เหตุและผลที่เป็นความจริงตามธรรมดาในธรรมชาติ เป็นทั้งจุดเริ่มที่เรานึกถึงจึงตั้งความคิดเหตุผลนั้นขึ้นมาเป็นจุดทำหรือจุดหมายที่เราต้องการไปให้ถึง และเป็นจุดยืนตัวที่อยู่ของมันอย่างนั้นที่จะเป็นตัวชี้ขาดตัดสิน

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องไปค้นหาเหตุปัจจัย ที่อยู่ในความเป็นจริงตามสภาวะของมัน ไม่ใช่อยู่แค่หาเหตุผลในหัวสมองหรือในความคิดเท่านั้น เหตุผลในความคิดของเราเป็นเครื่องช่วยเราในการสืบเสาะค้นหาสิ่งซึ่งบังจำเป็นร้อยจนเป็นกระบวนการที่จะก้าวไปให้ถึงความจริง คือว่า เมื่อเรายังไม่รู้ไม่เห็นยังไม่ประจักษ์ความจริง เราก็จึงเริ่มที่ความคิดเหตุผลนั้น แต่จะหยุดอยู่หรือจบลงแค่ที่เหตุผลไม่ได้

พระพุทธศาสนาสอนความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา และในความจริงนั้น สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย จึงเกิดเป็นผล เป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เราได้ประสบ เราพูดสั้นๆ ว่า ผลเกิดจากเหตุ พุทธยาว่าๆ ให้ครอบคลุมว่า เกิดจากเหตุปัจจัย ดังนั้น ถ้าจะให้เกิดผลอะไร ก็ต้องรู้เหตุปัจจัยของมัน แล้วก็ทำเหตุปัจจัยนั้นๆ ถ้าต้องการทำอะไรให้สำเร็จ ก็ต้องจับเหตุปัจจัยในความเป็นจริงของมันให้ได้ ถ้าจับไม่ได้ไม่ตรง ก็ทำไม่สำเร็จ เป็นอันว่า จะอยู่แค่ความคิดเหตุผลไม่ได้ ต้องไปให้ถึงตัวความจริง คือเหตุปัจจัยในระบบของธรรมชาติ

ยกตัวอย่างง่ายๆ เราจะปลูกต้นไม้ เรามีความรู้เรื่องเหตุปัจจัยในความเจริญงอกงามเติบโตของต้นไม้ เรารู้ลำดับเหตุและผลในการเจริญเติบโตของมัน ก็นับว่าเราพร้อมที่จะปลูกต้นไม้ได้แล้ว ตอนนี้อยู่ในความคิดของเรานั้น เราเข้าใจเหตุผลเลยว่าถ้าจะเอาเมล็ดลง ควรจะขุดดินใส่หลุม และหลุมควรจะลึกเท่าไร ควรจะใส่ปุ๋ยและอะไรลงไปด้วยเท่าไร ทำไมจะต้องรดน้ำพรวนดินอย่างนั้น

อย่างนี้ ซึ่งเหตุผลทั้งหมดนั้นก็ว่าไปตามความจริงของเหตุและผล ในธรรมชาตินั่นเอง นี่คือเหตุผลในความคิดของเราโยงตรงกับเหตุ ปัจจัยและผลที่เป็นของจริงในธรรมชาติ และเพราะรู้เข้าใจเหตุผลนี้ เราจึงทำงานปลูกต้นไม้ได้สำเร็จผลดี

แต่ทั้งนี้ เราจะอยู่แค่นั่งคิดเหตุผล หรือรู้เข้าใจเหตุผลอยู่ในใจอย่างเดียวไม่ได้ ต้นไม้มันก็ไม่งอกขึ้นมา เหตุผลที่คิดเห็นในสมองก็คือที่ฝรั่งเรียกว่า reason ซึ่งไม่ใช่เป็นเหตุและผลอย่างที่ว่า ฝรั่งเรียกว่า cause and effect ที่เป็นของจริงในธรรมชาติหรือตามสภาวะของมัน เมื่อรู้เข้าใจมองเห็นผลจากเหตุปัจจัยในธรรมชาติว่าต้นไม้งอกขึ้นมาจากเมล็ด หรืออาศัยกิ่งตอนมา แล้วยังต้องมีปัจจัยอื่น เช่น อุณหภูมิระดับไหน เราก็ต้องปฏิบัติไปตามนั้น เมื่อทำเหตุปัจจัยครบถ้วนถูกต้อง ผลก็เกิดขึ้น

เป็นอันว่า จากความคิดสืบค้นเหตุปัจจัย โดยอาศัยความรู้ในความจริงที่ได้พบได้เจอมาแล้วเท่าที่เรามีอยู่ เราก็มาเชื่อมโยงจนได้เหตุผลขึ้นมาในสมองของเรา เมื่อเห็นเหตุผลอันนี้แล้ว ก็เป็นช่องเป็นแนวทางให้เราต่อไปถึงความจริงที่เป็นของแท้ ซึ่งเป็นขั้นต่อไปที่เรายังไม่ประจักษ์ นี่คือมันไม่จบที่เหตุผลของเรา แต่ไปจบที่ความจริงแท้ คือที่เหตุปัจจัยที่เป็นธรรมชาติ ถ้าเหตุผลในความคิดของเราสอดคล้อง เราก็ก้าวไปพบได้ประสบตัวความจริงอีกที แต่ต้องมีสติระลึกว่า เหตุผลที่เราคิดบางทีก็ผิดได้ จึงต้องไปลงตัวที่ความจริงซึ่งมีอยู่ตามธรรมดานั้น

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน นี่คือจุดเริ่มของพุทธศาสนาว่า ความจริงมีอยู่ตามธรรมดาของธรรมชาติ

เรื่องเหตุผล ที่นำไปสู่การสืบค้นให้พบเหตุปัจจัยตัวจริงนี้ คือสิ่งที่ทำลาย เป็นเรื่องที่ซับซ้อนแสนยาก และได้ทำให้วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมา พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้เพราะได้ค้นจนพบสิ่งที่ยากนี้

นี่จึงเท่ากับย้อนไปย้ำสิ่งที่พูดไว้ข้างต้นแล้วว่า คนผู้มีการพัฒนาที่ถูกต้อง จะไม่กลัวความยาก ถ้าคนกลัวความยาก ชีวิตก็พัฒนาไม่ได้ สังคมก็พัฒนาไม่ไป

ถ้ากลัวความผืนใจ ก็ให้รู้จักแก้ และมันก็แก้ได้ อย่างที่บอกแล้วว่า เราสามารถเปลี่ยนความผืนใจของเด็กให้เป็นความเต็มใจ พลิกความผืนใจเป็นความเต็มใจไปเลย ถ้าเราเก่งจริง ก็สามารรถเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนความต้องการได้ พัฒนาคุณสมบัติใหม่ๆ ขึ้นมาในใจในชีวิตได้ ทำบุญชื่อบี้อัจฉริยะภายในที่พึงประสงค์ขึ้นมา แล้วสร้างมันเลย ความเปลี่ยนแปลงที่ดั่งงามก็จะเกิดขึ้น นี่คือการพัฒนา ไม่ใช่ยอมแพ้อภัยกันอยู่แค่นั้น ถ้าการศึกษาช่วยอันนี้ไม่ได้ จะเรียกว่าเป็นการศึกษาได้อย่างไร

คิดเหตุผลในใจ ให้ตรงกับเหตุปัจจัยที่เป็นจริง

กรรมการมูลนิธิ

ขอความกรุณาช่วยอธิบาย คำว่าเหตุผล และหลักธรรมอีก สักหน่อยเจ้าคะ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

พูดอย่างสั้นๆ ธรรมก็คือความจริงของธรรมชาติที่มีอยู่ตาม ธรรมดาของมัน เช่นการที่มันสัมพันธ์กันและเป็นไปตามเหตุปัจจัย ของมัน ส่วนเหตุผลเป็นความคิดของคนที่มองดูความจริงของ ธรรมชาติ เหมือนมองเห็นภาพของการที่มันสัมพันธ์กันและเป็นไป ตามเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ

หลักธรรมนั้น วารวมๆ ก็คือหลักเหตุและผล ที่จริง ในกรณีนี้ เราพยายามเลี่ยงจะไม่ใช่คำว่าเหตุผล เพราะว่า คำว่า “เหตุผล” นั้น ตัวศัพท์มาจากภาษาบาลีก็จริง แต่มันเป็นคำที่เราใช้ในภาษา ไทย เพื่อสื่อความหมายที่เทียบได้กับคำอังกฤษว่า reason เราหัน ไปใช้คำว่าเหตุและผล หรือคำว่าเหตุปัจจัย ซึ่งเน้นด้านเหตุ ให้ต่าง ออกไปไกลสักหน่อย เพื่อไม่ให้มายุ่งกับคำว่าเหตุผลในหัวสมอง ที่ ตรงกับคำฝรั่งว่า reason นั้น แต่ให้ตรงไปที่ของจริงตามสภาวะของ มัน อย่างที่คำฝรั่งเรียกว่า cause and effect

เหตุและผล หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น เป็นความ

จริงตามสภาวะของมัน เป็นอิสระจากคน ไม่ขึ้นต่อความคิดของคน และเมื่อรู้มันแล้ว ก็ลงมือปฏิบัติทำกับมันได้ มีใจอยู่เพียงในความคิด แม้แต่การที่จะให้ความคิดก้าวหน้าไปและพิสูจน์ความคิดของเรา ก็ด้วยการรู้ตัวเหตุปัจจัยและตัวผลที่เป็นของจริงซึ่งอยู่ข้างนอกความคิดนั้น คือให้รู้ว่าสิ่งที่เราคิดหรือเห็นอยู่ในใจนี้ เป็นของมีอยู่เป็นจริงของมันเอง

การหาความรู้กับการคิดนั้นก้าวไปด้วยกัน เมื่อหาความรู้มาได้ ก็เป็นฐานให้คิดได้ก้าวหน้าต่อไป เมื่อคิดก้าวหน้าไป ก็โยงไปถึงความรู้ที่สูงขึ้น ที่ก้าวไปสู่ความจริงที่ลึกซึ้งหรือชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อได้ความรู้มา ก็คิดต่อไปได้อีก ความคิดกับความรู้ก็จึงหนุนกัน

ขอแทรกหน่อยว่า เรามักมีความโน้มเอียงที่จะมองจะจับเอาอะไรๆ แต่เพียงแง่เดียว เลยได้อะไรๆ แค่นั้นเป็นอันเสีย เช่น ที่พูดกันในวงการศึกษาบอกว่า ให้หัดให้เด็กคิดเป็น แต่บางทีก็เอาแต่ด้านการคิด ไม่โยงไปเชื่อมกับการหาความรู้ ก็เลยคิดไม่ได้ผล

ที่จริงนั้น เราเน้นว่าให้เด็กมีความใฝ่รู้ ซึ่งนำไปสู่การหาความรู้ และการหาความรู้นั้นก็ต้องมากำกับการรู้จักคิด การที่คิดก็เพื่อให้ยิ่งรู้ และเมื่อยิ่งรู้ ก็ยิ่งคิดได้ดี ความสำเร็จก็คือรู้ความจริงแล้วก็คิดเอาความรู้มาใช้มาทำให้เป็นประโยชน์

การรู้จักคิด หรือคิดเป็น ที่ก้าวไปด้วยกันกับการหาความรู้ จึงมีลักษณะที่ว่า

๑. นำความรู้มาใช้ประโยชน์ทำการสร้างสรรค์ได้

๒. ก้าวไปสู่การรู้ความจริงที่ชัดเจนตรงแท้ยิ่งขึ้น

พระพุทธเจ้าคิดทำไม? การคิดอย่างสำคัญของพระองค์ก็คือ คิดหาความรู้หรือคิดให้ได้ความรู้ เพื่อจะเข้าถึงความจริง ตัวอย่าง เช่น พระองค์ทรงคิดสืบสาวให้รู้เหตุปัจจัย พอมีความรู้สักอย่างหนึ่งเกิดขึ้นมา พระองค์ก็ทรงตรวจสอบสืบค้นว่าความรู้สึกลักษณะนั้นเกิดขึ้นมาอย่างไร ทรงถามพระองค์เองว่า ก่อนมีความรู้สึกนี้ มีอะไรเกิดขึ้นก่อน การคิดอย่างนี้ก็นำไปสู่กระบวนการสืบค้นหาความจริง และเมื่อค้นไปในของจริง ก็พบความจริง ได้ความไปตามลำดับว่า ก่อนจะมีความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้น มีอันนั้นเกิดขึ้นก่อน การรู้เห็นกระบวนการเหตุปัจจัยที่แท้ในความจริงของธรรมชาติ ก็จึงดำเนินไปด้วยกันกับการคิดหาเหตุผลในใจ คู่กันไปด้วย

ในกระบวนการสืบค้นแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ จึงเห็นชัดว่า ตอนแรกพระองค์ทรงคิดเหตุผลว่าอะไรเกิดก่อน แล้วอันนี้จึงเกิดขึ้น นี่คือการคิดหาเหตุผล (Reasoning) แล้วพระองค์ก็ทรงพิสูจน์เหตุผล (Reason) ด้วยการตรวจสอบค้นหาสืบสาวจนพบตัวเหตุปัจจัยที่เป็นความจริง ทำให้ทรงทราบว่า เพราะมีอันนี้เป็นเหตุปัจจัย จึงมีอันนี้เป็นผลเกิดขึ้น

เป็นอันว่า การคิดเหตุผลในใจ กับการสืบค้นตรวจสอบเหตุปัจจัยที่เป็นตัวจริงในธรรมชาติ สองด้านนี้ต้องให้ประสานกัน อย่าให้ทิ้งกัน ไม่ใช่เอาแค่เหตุผลมาเถียงกัน อยู่แค่ความคิดในหัวสมองคนโน้นกับในหัวสมองคนนี้ ไม่โยงไปให้ถึงตัวความจริง ก็เลย

เถียงกันไม่รู้จบ ตกลงว่าจะต้องเอาความคิดเหตุผลเป็นสื่อ ที่จะนำ การสืบค้นพิสูจน์จนเข้าถึงความจริง เป็นกระบวนการพัฒนา ปัญญา ให้การเกิดขึ้นมาและเจริญก้าวหน้าของความรู้ ดำเนินไป คู่กับการพัฒนาความคิด

คิดเหตุผลในใจ แล้วไปทำเหตุปัจจัยที่เป็นจริง

เวลานี้ชอบเน้นกันนัก บางทีนักการศึกษาก็มาพูดบอกว่า เด็กไทยไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น จะให้เด็กไทยเก่งในการ แสดงความคิดเห็น

ในเรื่องนี้ ถ้าเด็กไทยไม่รู้จักหาความรู้ แต่ชอบแสดงความคิดเห็น ระวังให้ดีเถิด จะกลายเป็นการแสดงความคิดเห็นแบบ เลื่อนลอย หรือแสดงไปตามความรู้สึก ได้แค่ว่าไปตามที่พอใจ หรือไม่พอใจ คนที่คิดและแสดงความคิดเห็นนั้น ถ้าไม่มีความรู้ เริ่มตั้งแต่ไม่มีข้อมูล และไม่แสวงหาความรู้ ก็แสดงความคิดเห็น ไปแค่ตามชอบใจและไม่ชอบใจ แล้วก็จบ ไม่ได้อะไรขึ้นมา นี่คือ ชอบแสดงความคิดเห็น แต่ไม่หาความรู้

เพราะฉะนั้น จะต้องเอาการหาความรู้ มาเข้าคู่กับการรู้จัก คิดและแสดงความคิดเห็น เพื่อให้

๑. แสดงความคิดเห็นได้อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์
๒. สามารถใช้ความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์

๓. เกิดการแสวงหาความรู้และเข้าถึงความรู้ความเข้าใจในความจริงยิ่งขึ้นไป

ที่จริง การแสดงความคิดเห็นนั้น สัมพันธ์กับกระบวนการหาความรู้ และมันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหาความรู้โดยที่เดียว การหาความรู้เป็นทั้งฐาน และเป็นจุดหมายอย่างหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น อย่างน้อยจะต้องแสดงความคิดเห็นบนฐานของความรู้ ไม่ใช่แสดงไปอย่างเลื่อนลอย ตามความชอบใจ-ไม่ชอบใจ แล้วแต่อารมณ์พาไป

เรายังไม่ทันจะได้เน้นกระบวนการหาความรู้ ก็กลับข้ามขึ้นไปเน้นที่การแสดงความคิดเห็น เด็กจะต้องใฝ่รู้ ต้องเน้นให้มีฉันทะอย่างสูง ต้องมุ่งมั่นในการหาความรู้ แล้วก็มาประสานกับการรู้จักคิด และมีความสามารถในการแสดงความคิดเห็น

ถ้าเด็กไม่มีความใฝ่รู้ ไม่รู้จักที่จะหาความรู้ ไม่เข้าสู่กระบวนการพัฒนาความรู้ ก็พัฒนายาก นั่นก็คือสังคมประเทศชาติไม่พร้อมที่จะพัฒนา

กรรมการมูลนิธิ

ขอกราบเรียนถามว่า พระคุณเจ้าจะมีอุปบายแนะนำนักการศึกษาให้เข้าใจความแตกต่างของเหตุผล กับเหตุปัจจัยอย่างไรครับ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

เดี๋ยวจะกลายเป็นว่ามาวนเวียนอยู่กับเรื่องเหตุผล เหตุและผล แล้วก็เหตุปัจจัย ไม่รู้จัก เอาละ ลองมาทวนกันดูอีกที

ในโลก ในธรรมชาติทั่วไปทั้งหมด สิ่งทั้งหลายที่เป็นไปกันอยู่ต่าง ๆ นานานี้ ก็เป็นเรื่องของเหตุและผลนั่นเอง จากเหตุก็ทำให้เกิดผล และผลก็เกิดมาจากเหตุ เราก็พูดสั้น ๆ ว่า ความจริงของธรรมชาติ เป็นเรื่องของเหตุและผล

ทีนี้ คนเราเมื่ออยู่ในโลก อยู่ในธรรมชาตินี้ ก็อยู่กับเหตุและผลนั้น และต้องปฏิบัติ ต้องทำอะไร ๆ ไปตามเหตุและผลนั้นให้ถูกต้อง คนก็จึงต้องรู้เข้าใจเหตุและผลนั้น ต้องคิดต้องพูดต้องทำให้ถูกต้องสอดคล้องตามเหตุและผลนั้น โดยเฉพาะที่สำคัญอย่างยิ่งคือสามารถรู้จักคิดโยงจากเหตุไปหาผล จากผลมาหาเหตุ หรือโยงระหว่างเหตุและผลให้ได้ ยิ่งชัดเจนเท่าไรก็ยิ่งดี แล้วก็พูดให้คนอื่นเข้าใจถึงเหตุและผลนั้นได้ด้วย

ความคิดของคน ที่โยงระหว่างเหตุและผลได้นี้ ก็เป็นเหตุผลสมจริง ตามเหตุและผลที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ความคิดของคนนั้น เราก็เรียกว่าเป็นเหตุผล

นี่แหละ เหตุผลจึงเป็นความคิดของคน ซึ่งเทียบเคียงกับเหตุและผลตัวจริงในธรรมชาติ และเหตุและผลตัวจริงในธรรมชาติ ก็เป็นตัวตัดสินความถูกต้องของความคิดเหตุผลของคน

ส่วนคำว่า “เหตุปัจจัย” ก็ไม่มีอะไร เป็นเพียงวิธีพูดหรือสำนวนพูดอีกอย่างหนึ่ง ใช้แทนกันได้กับคำว่า “เหตุและผล” คือ ในเหตุและผลนั้น คำว่า “เหตุ” ถ้าจะพูดให้เต็ม ยังมีปัจจัยต่างๆ อีกมากกว่ามอยู่ด้วย ดังนั้น ถ้าจะพูดให้เต็ม จึงควรบอกว่า “เหตุปัจจัยและผล” แต่

ถ้าพูดอย่างนั้น ก็ยืดยาดยาวเกินไป ก็เลยตัดเอาคำว่า “เหตุปัจจัย” คือละคำว่าผลไว้ในฐานเข้าใจกันหรือรู้กันเอง และในกรณีนี้ ก็เลยไปเน้นด้านเหตุ แล้วก็พูดให้เต็มใจให้พอแก่ใจไปเลยว่า **เหตุปัจจัย**

เป็นอันว่า ใช้คำว่า “เหตุปัจจัย” แทนและหมายถึงคำว่า “เหตุและผล” นั้นเอง และเมื่อพูดว่า “เหตุปัจจัย” ก็มีแง่ตีก้อยอย่างหนึ่งด้วย คือ คำว่า “เหตุและผล” นั้นใกล้เคียงกับคำว่า “เหตุผล” จะทำให้สับสนกันง่าย พอเราพูดว่าเหตุปัจจัย คำพูดก็ต่างกันชัด ไม่สับสน

ก็จึงทวนที่พูดไว้ข้างต้นอีกทีหนึ่งว่า “เหตุผล” ที่ เป็นความคิดในสมองของคน จะต้องให้สมจริงตาม “เหตุปัจจัย” ที่เป็นความจริงในธรรมชาติ

เพราะความไม่รู้จักแยกแยะระหว่าง ๒ อย่าง คือ ระหว่างความคิดเหตุผลในสมองของคน กับเหตุและผลหรือเหตุปัจจัยและผลที่เป็นกระบวนการของความจริงในธรรมชาติ และโยงมาสัมพันธ์กันไม่ได้ชัดเจน ก็ทำให้ติดอยู่แค่เหตุผลในห้วงมนุษย์ ซึ่งแม้จะเป็นการพัฒนาทางปัญญาได้ระดับหนึ่งแล้ว แต่ก็ยังไม่ถึงตัวความจริง ปัญหาจึงยังคงอยู่ว่า ทำอย่างไรจะโยง ๒ ด้านหรือ ๒ ตอนนี้มาต่อกันให้มันตลอดจนจบไปเลย

ที่เท่านั้น เราต้องการรู้เหตุปัจจัยและผลที่เป็นความจริงในธรรมชาติ ไม่ใช่ต้องการเหตุผลในหัวคน ซึ่งเป็นเพียงตรรกะ บางทีเรารู้สึกว่าเหตุผลในความคิดของเรา มันสอดคล้องดูท่าว่าสมจริงดี เราก็เลยเพลินติดอยู่กับความคิดนั้น ไม่ไปต่อ

เพราะฉะนั้น ในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสบ่อย ไม่ให้เชื่อเพียงเพราะตรรกะ ไม่ให้เชื่อเพียงเพราะสอดคล้องเข้ากันได้กับทฤษฎีของเราที่เราพอใจอยู่แล้ว แต่ต้องไปให้ถึงความจริงในธรรมชาติ ตามที่มันเป็นของมัน ไม่ใช่แค่ตามที่เราคิดว่ามันเป็น หรือคิดให้มันเป็น

บอกแล้วว่า เราคิดเหตุผล ก็เพื่อยोगไปถึงความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา ที่เป็นกฎธรรมชาติ คือเรื่องความจริงตามเหตุปัจจัย หรือจะเรียกว่าเหตุและผลก็แล้วแต่ ดังที่ได้ยกตัวอย่างแล้ว ในเรื่องที่ว่า พระพุทธเจ้าเองที่จะตรัสรู้ แม้แต่ในเรื่องนามธรรม ก็ทรงใช้ทั้งการคิดเหตุผล และการหาความรู้เหตุปัจจัยที่แท้จริงในธรรมชาติ หนุนคู่กันไป ให้ ๒ ตอนนี้อยู่ต่อกันได้ แต่จุดหมายจบลงที่ความจริงตามเหตุปัจจัยหรือเหตุและผลในธรรมชาติ อันนั้นเป็นตัวตัดสิน ไม่ใช่ถูกหรือผิดแค่เหตุผลที่คิดในสมอง

นี่ก็คือต้องให้ชัดว่า เราเอาเหตุผลที่คิด เป็นเครื่องช่วยในกระบวนการหาความรู้ของมนุษย์ ที่จะไปเข้าถึงเหตุปัจจัยและผลในธรรมชาติ ต้องชัดตรงนี้

ฝรั่งก็พัฒนาไปมากในเรื่องการคิดเหตุผล (reasoning) อะไรๆ ก็ต้องมีเหตุผลสมจริง สมเหตุสมผล เป็น rational ซึ่งก็ดีขึ้นหนึ่ง แต่ต้องระวังว่าจะไปติดกับทฤษฎีอะไรๆ ที่อยู่แค่นั้นของการคิดเหตุผล อยู่แค่ reasoning นั้น พอคิดได้เหตุผลดูน่าจะสมจริงดี มันสมเหตุสมผลเข้าที่ ก็สร้างเป็นทฤษฎีขึ้นมา แล้วก็เชื่อ จนถึงกับยึดมั่น

แล้วก็ทำตาม หรือทำให้เป็นไปตามนั้น กลายเป็นทิวฐิ แล้วก็กลายเป็น กรอบกันก็คิดวางตัวเองไม่ให้เข้าถึงความจริงในธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนไว้ ให้ไม่ประมาทในการศึกษา ให้ ตรวจจับความคิดความเชื่อของตัวเอง ไม่ให้ติดในทิวฐิ ให้ระวังไว้ ไม่ให้หลง และให้พัฒนาปัญญาให้ถึงความจริงในธรรมดาของม่นเอง ให้การคิดเหตุผลหนุนการสืบค้นเหตุปัจจัยจนพบความจริง แล้วก็ ทำการมิใช่เพียงตามความคิดเหตุผล แต่ทำตรงเหตุปัจจัยที่รู้้อย่าง เพียงพอ

ถ้าว่าทำดีไม่ได้ดี ถึงตรงนี้หายสงสัยเสียที

กรรมการมูลนิธิ

มันค่อนข้างยาก ไปไม่ถึง แม้แต่ครูก็ไปไม่ถึง และแล้วสิ่งที่ ปรากฏออกมาก็คือว่า เด็กยึดครูเป็นใหญ่ และครูมี ๒ ด้าน คือ ทำถูก ทำผิด แต่ด้วยเหตุผลอะไร ความเชื่อมโยงจากเหตุผลของ ครู กับความเป็นจริงที่อธิบายได้ มันยากตรงนี้ส่วนหนึ่ง

แล้วอีกอย่างหนึ่ง สังคมซึ่งมีแต่แค่ “เหตุผล” (reason) ไม่ ได้มอง “เหตุและผล” (cause and effect) จะทำให้เห็นอย่างชัด เจนว่าทำไมมันไม่เห็นเป็นอย่างนั้นเลย คนทำดีไม่ได้ดี คนทำชั่ว ธิ ยังลอยนวลอยู่ ซึ่งครูมีแค่เหตุผลของตัวเองที่จะไปอธิบาย จะ มีวิธีการอย่างไรที่จะให้ครูไปถึง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

เรื่องนี้มันหลายชั้น หลายชั้นตอน เอาแค่นั้นชั้นเหตุผล แม้แต่ความคิดเหตุผลก็ยังไม่พัฒนา

บอกแล้วว่า เราคิดเหตุผลโดยมองโยงไปที่เหตุปัจจัยและผลที่เป็นความจริงในโลกในธรรมชาติ ต้องให้เหตุผลในความคิดของเราไปสมจริงตามเหตุปัจจัยและผลที่มันเป็นของมันในธรรมชาตินั้น ทีนี้ เราคิดไปได้แค่ไหน ก็นึกว่าฉันคิดสมจริงแล้ว มันไม่เห็นจะเป็นอย่างที่ท่านบอกไว้เลย ก็จึงเป็นปัญหาขึ้นมา แต่ที่เราว่าเหตุผลของเราสมจริงนั้น ความคิดเหตุผลของเราเพียงพอที่จะตรงตามผลตรงตามเหตุปัจจัยที่เป็นความจริงแน่แท้หรือเปล่า ตรงนี้แหละที่ต้องดูให้ดี ให้ชัดเจน

ย้ำว่า เหตุผลในความคิดของเราเนี่ย เพียงพอที่จะตรง ที่จะเต็ม ตามเหตุปัจจัยและตามผลในธรรมชาติจริงหรือไม่

การมองเหตุปัจจัยในระบบความจริงธรรมชาติ ที่เอามาจัดสร้างเป็นเหตุผลในความคิดของเรานั้น เรามักจะบอกว่าครบว่าพอว่าสมจริงแล้ว แต่พอตรวจสอบให้ชัด มักจะไม่ครบ ไม่พอ ไม่สมจริงอย่างที่เรารู้ว่า

ขอยกมาพูดกันสักเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องลัทธิเหตุเดียว-ผลเดียว คนปัจจุบันทั่วไป หรือแทบทั้งหมด ติดอยู่ในลัทธิเหตุเดียว-ผลเดี่ยวนี้นะ ขอย้ำว่า แม้แต่วิทยาศาสตร์ที่ได้พัฒนามาจนเห็นเค้าของความจริง แต่ในทางปฏิบัติก็ยังติดอยู่ในลัทธิเหตุเดียว-ผลเดี่ยวนี้นะ

ในพุทธศาสนามีคำสอนที่บอกว่า ผลหลากหลาย จากปัจจัย
 อเนก คือ ผลอย่างหนึ่งเกิดจากปัจจัยหลากหลาย และในทำนอง
 เดียวกัน ปัจจัยอย่างหนึ่งก็หนุนให้เกิดผลขึ้นมาหลากหลาย

ผลอย่างหนึ่งเกิดจากปัจจัยหลากหลาย หมายความว่า ผล
 อันหนึ่งมิใช่เกิดขึ้นจากเหตุอย่างเดียว แต่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย
 ปัจจัยหลากหลาย ถึงจะมีเหตุอย่างหนึ่งแล้ว แต่ถ้าปัจจัยไม่พร้อม
 ผลก็ไม่เกิด ดังที่ยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า ต้นมะม่วงจะเกิดขึ้นมา
 อะไรเป็นเหตุ เราบอกว่ามีเมล็ดมะม่วงเป็นเหตุ แต่คุณมีเมล็ดมะม่วง
 อย่างเดียว บอกว่าได้เหตุแล้ว ต้นไม่เกิดขึ้นมาใหม่ บอกได้เลยว่า
 ไม่ขึ้น ทำไมล่ะ อ้อ... เพราะว่ามันต้องมีปัจจัยทั้งหลายพร้อมด้วย
 เช่นว่า ต้องมีดิน มีปุ๋ย มีน้ำ มีแก๊ส มีอุณหภูมิพอดี ฯลฯ ปัจจัย
 พร้อมเมื่อไร ต้นไม้ก็งอกขึ้นมาเมื่อนั้น (นี่ก็เป็นเหตุผลที่ทำให้นิยม
 ใช้คำว่า “เหตุปัจจัย” มากกว่าพูดแค่คำว่า “เหตุ”)

ที่นี้มาดูในเรื่องกรรม ก็หลักเดียวกัน ผลอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้น
 ได้ ต้องมีปัจจัยพร้อม และปัจจัยนั้นก็มิหลากหลาย ทั้งปัจจัยภายใน
 ปัจจัยภายนอก รวมทั้งปัจจัยทางสังคม ซึ่งก็แยกย่อยออกไป
 อีกมากมาย เช่น ความสัมพันธ์ในสังคม ระบบงาน ความสุจริต
 และทุจริตในวงการณ์นั้น ตลอดจนค่านิยมก็เป็นปัจจัยทั้งนั้น ทั้งนี้ ก็
 ต้องดูตามแง่ของผลที่ต้องการด้วย

ผลที่คนต้องการนั้น มักจะซับซ้อนหลายชั้นหลายเชิง ดังเช่น
 ในวงงานการศึกษา นี้ แค่จะทำเหตุปัจจัยให้ครบให้พร้อมที่จะเกิด

ผลขั้นพื้นฐานโดยตรงของการศึกษา คือทำอย่างไรจะให้เกิดผลที่ว่าเด็กจะเจริญเติบโตพัฒนาขึ้นมาได้อย่างดี ก็อย่างที่รู้กันอยู่เนี่ยว่า ยิ่งยากนักหนา

แค่จะทำให้เกิดผลขั้นพื้นฐานนี้ นักการศึกษาทั้งหลายก็คิดเหตุผลกันต่างๆ นานา เพื่อจับให้ได้ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง อะไรบ้าง จึงจะพอที่จะทำให้สัมฤทธิ์ผลแก่เด็กดังที่ว่านั้น ถึงกับได้เกิดทฤษฎีเกิดสำนักปรัชญาการศึกษาขึ้นมามากมาย มีตำราวิชาการศึกษาดำรงประวัติการศึกษาเล่มโตๆ แทบจะเรียนกันไม่ไหว แล้วก็ยังถกเถียงกันว่าทฤษฎีไหนถูก สำนักใดได้ผลจริง ยังไม่ยุติ คือยังจับเหตุปัจจัยได้ไม่ชัด ไม่ครบ ไม่ตรง (แม้แต่ผลที่ต้องการ ก็ยังไม่ค่อยชัดกันว่าจะให้เป็นอย่างไหน จะเอาผลอะไรบ้าง แล้วจะจับเหตุปัจจัยให้ชัดตรงครบพอได้อย่างไร)

การเรียนการสอน การทำงานของครู และอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษานี้ ก็คือการทำเหตุ รวมทั้งทำปัจจัยประกอบทั้งหลาย ที่จะให้เกิดผล คือให้เด็กพัฒนาเจริญออกงามในด้านต่างๆ (ด้านไหนบ้างก็ว่ากันไป หรือถกเถียงกันไป) นี่คือผลขั้นพื้นฐานโดยตรงของงานการศึกษา และก็อย่างที่ว่าแล้ว แค่การทำดี-ได้ดี คือทำเหตุปัจจัยดี ได้ผลดี ในขั้นนี้ ก็ยังไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจกันว่า จะทำเหตุปัจจัยอะไรบ้าง แค่ไหนจะพอให้เกิดผลดีที่ต้องการ ในแง่นี้ก็เรียกว่า ยอมรับและรู้อยู่ว่า “ทำดี ได้ดี” คือทำเหตุปัจจัยดี จะได้ผลดี แต่ยังไม่รู้เหตุปัจจัยดีที่จะต้องทำว่าอะไรแค่ไหนจึงจะพอ

ทีนี้ ครูผู้ทำงานการศึกษาหลายท่าน เมื่อทำดี ให้ได้ผลดี มิใช่ต้องการผลดีแค่ผลดีโดยตรงตามเหตุปัจจัยทางการศึกษา ซึ่งจะเกิดแก่เด็กเท่านั้น แต่ต้องการผลดีแง่อื่นด้วย เช่น การได้เลื่อนขั้นเลื่อนชั้น การได้รับการยกย่องเชิดชู เป็นต้น (ถ้าพูดเคร่งครัด ก็เรียกว่าต้องการผลดีข้างเคียงของการทำงานการศึกษานั้น)

ตอนนี้ ครูก็ต้องมองดูปัจจัยประกอบเพิ่มขึ้นมาอีกว่า เมื่อทำงานการศึกษาเป็นเหตุที่ดีแล้ว จะต้องมียปัจจัยอันนี้ๆ ประกอบด้วย จึงจะเกิดผลดีในแง่ที่ตนต้องการนั้น เช่น ปัจจัยด้านระบบราชการ สภาพของวงงานการศึกษา ค่านิยมของยุคสมัย สภาพของสายงานการบังคับบัญชา สภาพตัวบุคคล เช่น ผู้บังคับบัญชา บุคลิกภาพของตนเอง ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน ความสัมพันธ์กับชาวบ้าน ฯลฯ

คุณครูจะต้องพิจารณาว่า เพื่อจะให้ได้ดีในแง่ที่ตนต้องการนั้น จะต้องทำปัจจัยตัวไหนประกอบหรือเพิ่มขึ้นอีกบ้าง

ถ้าทำงานแล้ว ยังไม่ได้ผลดีที่ตัวต้องการ ก็ตรวจสอบสืบค้นว่าที่ตนทำงานไปนั้น ปัจจัยตัวไหนยังขาดยังพร่องไป จะได้แก้ไขปรับปรุงการทำงานโดยเพิ่มปัจจัยตัวที่ยังขาดยังพร่องนั้นเข้าไป ไม่ใช่มัวท้อแท้ จับเจ่า หรือบ่นว่าทำดี แต่ไม่ได้ดี

ถ้าปฏิบัติตามหลักกรรมอย่างที่ว่ามานี้ ก็จะได้ฝึกการคิดเหตุผล ได้พัฒนาปัญญาไปเรื่อยๆ และจะมีการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาการทำกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป (นี่ก็คือการศึกษาหรือสิกขานั้น)

เอง) และกรรมก็จะเป็นเรื่องที่มีความหมาย เป็นของจริงในชีวิต ซึ่ง น่าสนใจ ระวังให้อยากศึกษามัน อยากจัดการมัน

บางที พอเห็นความจริงอย่างนี้แล้ว ครูหลายท่านอาจจะได้ ความคิดว่า ต่อไปนี้ ผลดีข้างเคียงทั้งหลายนี้เราไม่เอาแล้ว เราจะ มุ่งทำให้เกิดผลดีของการทำเหตุปัจจัยทางการศึกษาแท้ๆ คือให้ได้ เด็กดี ให้ได้เด็กที่พัฒนามีชีวิตดีงาม เราเอาอย่างเดียวแค่นี้

ข้อที่ต้องย้ำ คือ หลักความจริงว่า ผลหลากหลายจากปัจจัย อเนก ผลอย่างหนึ่งเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง และปัจจัยหนึ่งส่งผล มากมาย ไม่ใช่เหตุเดียวผลเดียว เพราะฉะนั้น เราจะต้องศึกษาสืบ ค้นรู้จักแยกแยะเหตุปัจจัยละเอียดซับซ้อนมาก ให้รู้เข้าใจการที่ ผลเดียวเกิดจากเหตุปัจจัยหลากหลาย และการที่ปัจจัยตัวเดียว โยงไปยังผลมากมาย

เพราะเรามัวไปติดอยู่กับความคิดที่ยึดถือเหตุเดียวผลเดียว ก็เลยต้องมาบ่นว่าฉันทำเหตุดีแล้วไม่เห็นได้ผลดี ก็เลยตันอยู่นั้น คราวนี้คิดใหม่ให้ถูกต้อง ถ้าคุณต้องการผลอะไร คุณก็ดูซิว่าผลนั้น จะเกิดได้ด้วยเหตุปัจจัยอะไรบ้าง เมื่อทำเหตุคือทำความดีนี้แล้ว ก็ จะมีผลดีที่ตรงตามเหตุ แต่ถ้าจะให้ได้ผลดีในแง่อื่นๆ จะต้องมียปัจจัย อื่นใดเพิ่มอีกบ้าง คุณต้องไปตามสืบให้ครบ แล้วคุณทำปัจจัย เหล่านั้นครบหรือยังที่จะให้ผลแง่อื่นๆ เกิดขึ้น

ไม่ใช่ว่าอยู่ๆ ฉันทำกรรมดีคือทำงานการศึกษาแล้ว ไม่ได้ เลื่อนขั้น เลยบอกว่าไม่เห็นได้ผลดี อย่างนี้ก็ไม่ฉลาด คือเข้าไม่ถึง

ความจริงเลย งานการศึกษาที่เป็นกรรมดี เป็นเหตุปัจจัยที่ดีนั้น ให้เกิดผลดีคือการศึกษาที่เด็กมีชีวิตที่พัฒนางอกงามขึ้นไป ส่วนการจะได้เลื่อนขั้นนั้น เป็นผลดีที่เราต้องการทางสังคม ก็ต้องมีปัจจัยทางสังคมพ่วงมาอีก เรารู้ปัจจัยตัวนั้นหรือไม่และได้ทำมันด้วยหรือเปล่า ถ้าเราทำปัจจัยไม่ครบไม่พอ ผลด้านนั้นแ่งนั้นก็ไม่เกิดขึ้น นี่เป็นธรรมชาติของความจริงตามกฎของเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ตรงไปตรงมา

เมื่อรู้หลักความจริงของกรรมตามเหตุปัจจัยนี้แล้ว เราก็มาพัฒนากรรมของเรา เพื่อให้เราทำกรรมที่เป็นกุศลซึ่งได้ผลพร้อมบริบูรณ์ยิ่งขึ้น พอทำกรรมที่ว่าเป็นกรรมดีนี้ไปแล้ว ทั้งที่ได้ทำอย่างนั้นแล้ว ผลดีก็ยังไม่เกิด เราก็มาวิเคราะห์แยกแยะว่า ปัจจัยต่างๆ ที่จะนำไปสู่ผลอันนั้นแ่งนั้น อันไหนยังบกพร่อง ครั้งต่อไปเราจะได้ปรับแก้และทำปัจจัยนั้นๆ ขึ้นมาให้ครบ

อย่างที่บอกแล้ว แม้แต่ผลของกรรมดีเราก็ต้องการไม่เหมือนกัน คนนั้นต้องการผลกรรมดีในแ่งโน้น คนนี้ต้องการผลดีในแ่งนี้ คนนั้นต้องการผลเชิงสังคม คนนี้ต้องการผลเชิงพัฒนาชีวิต คนนั้นต้องการผลด้านประโยชน์ส่วนตัว ผลดีที่ต้องการก็ไม่เหมือนกัน การมองผลก็ไม่ตรงกัน ถ้าไม่รู้จักคิดเหตุผล ไม่รู้จักแยกแยะเหตุปัจจัย มองไม่ถึงหลักผลหลากหลายจากปัจจัยอเนก ก็ต้องบ่นว่าทำดีไม่ได้ดี แต่ทำไม่ดี ทำไม่จึงได้ดี อยู่อย่างนี้เรื่อยไป แล้วก็เสียโอกาสในการฝึกความคิดเหตุผล และในการพัฒนาการทำกรรม

จะพัฒนากรรมได้ดี ต้องแยกแยะเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนได้

กรรมกรรมมูลนิธิ

ตัวอย่างที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์กล่าวถึงเหตุปัจจัยในแง่ต้นมะม่วง คิดว่า ถ้าสอนวิทยาศาสตร์กันเก่งๆ ก็จะเข้าใจความแตกต่างระหว่างเหตุผลและเหตุปัจจัยได้

พระคุณเจ้าจะมีตัวอย่างอะไรทางด้านสังคมศาสตร์ใหม่ครึบให้เข้าใจเห็นชัดๆ ว่า นักการศึกษาจะทำความเข้าใจอย่างไรในการสอนชั้นพื้นฐาน เรื่องเหตุผล กับเหตุปัจจัย ว่ามันต่างกัน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ในทางสังคม เหตุปัจจัยเป็นเรื่องที่ซับซ้อนมาก เพราะมันเป็นเรื่องของคน และเมื่อเป็นเรื่องของคน มันก็โยงไปถึงองค์ประกอบที่เป็นเหตุปัจจัยในจิตใจของคน ซึ่งทั้งละเอียดอ่อนและผันผวนปรวนแปรรวดเร็วหลากหลาย กำหนดหรือจับได้ยากกว่าเหตุปัจจัยที่เป็นรูปธรรม

ยกตัวอย่างง่ายๆ ค่านิยมเป็นปัจจัยตัวแปรสำคัญในทางสังคม และค่านิยมนั้นก็เหตุเป็นปัจจัยกันกับสภาพจิตใจของคน เช่น ความชอบใจ และความไม่ชอบใจ ถ้าเราต้องการผลที่ประสงค์ (ที่เราเรียกว่าผลดี) ก็ต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านค่านิยมนี้ด้วย

เราเป็นนักดนตรีมีฝีมือเก่งในเครื่องเล่นที่นิยมกันมากในสังคมหนึ่ง แต่ถ้าไปอยู่ในสังคมอื่นที่เขาไม่นิยมอย่างนั้น เราตั้งใจเล่นอย่างดี ทำดีทุกอย่างเต็มที่ที่สุดฝีมือ แต่ไม่ได้ผลอย่างที่คิด

หมาย หรือในสังคมที่เคยนิยมดนตรีแบบนั้นแหละ ต่อมายุคสมัยเปลี่ยนไป คนหันไปนิยมอย่างอื่น เราแสนจะเก่งเล่นดนตรีนั้นได้อย่างแสนดี แต่ไม่ประสบความสำเร็จ หรือว่าสังคมกำลังประสบอุบัติเหตุรุนแรง คนกำลังวุ่นวายหนีตายกัน ไม่มีใครเอาใจใส่การเล่นดนตรีของเราเลย เราจะไปรำร้องว่าฉันทำดีแต่ไม่ได้ดี ก็เป็นความผิดของเราเอง นี่ก็คือเหตุปัจจัยไม่พร้อม ไม่อำนวยให้เกิดผลอย่างนั้น เราต้องมองปัจจัยต่างๆ หลากหลายมากมายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งหมด

อีกตัวอย่างหนึ่งก็ง่ายเหมือนกัน พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า ในหมู่พระสงฆ์นี้แหละ ในสมัยที่พระอรรชมาที (พระนอกกลุ่มนอกทางไม่ถือตามธรรม) มีกำลัง พระธรรมวาที (พระที่อยู่ในหลัก ที่ถือตามธรรม) ก็เจียบเสียง พุดไม่ออก ทั้งที่พุดความจริงหรือทำถูกต้อง เขาก็ไม่เห็นคุณค่า ไม่เป็นที่ยอมรับ

ในยุคที่สังคมมีค่านิยมไม่เอื้อ อย่างสังคมไทยขณะนี้ ที่มีกระแสนิยมเชิดชูความหรรษาฟูฟ่าฟุ่มเฟือย ชอบแต่โก้โก้ ใครไปทำอะไรที่ดั่งงามสร้างสรรค์ ก็ไม่ค่อยมีคนสนใจ ไม่มีใครส่งเสริม แต่คนกลับไปชื่นชมยกย่องพวกที่โก้เด่นโด่งที่ไม่ได้สาระ แต่ที่นี่ ในทางตรงข้าม ในยุคสมัยหรือในถิ่นที่สังคมชื่นชมให้คุณค่าแก่สิ่งที่เป็นสาระ ชื่นชมงานสร้างสรรค์และการทำงานที่ประสบความสำเร็จด้วยฝีมือและความเข้มแข็งพากเพียร ในกาละและเทศะแบบนี้ ก็ไม่มีใครเอาด้วยกับพวกที่โฉบฉวยฉาบฉวย

เรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการค้าขาย เรื่องอะไรๆ ก็ขึ้นต่อเหตุปัจจัยอย่างนี้ทั้งนั้น เช่น สินค้าแบบนี้เคยขายได้ดีในสังคมยุคนี้หรือถีนี่ เพราะสนองตรงกับค่านิยมของสังคมนั้น แต่ต่อมาค่านิยมเปลี่ยนไป สินค้าแบบนี้กลายเป็นขายไม่ออก คนหันไปนิยมสินค้าอีกแบบหนึ่ง ฯลฯ นี่ก็คือว่า เหตุปัจจัยทางสังคมเป็นตัวแปรผลที่จะต้องคำนึงอย่างสำคัญ

คนทำกรรมดี เมื่อต้องการผลดีทางสังคม ก็ต้องฉลาดรู้เหตุปัจจัยเกี่ยวข้องซึ่งจะต้องทำให้ครบที่จะให้ได้ผลดีเชิงสังคมนั้นด้วย เวลาจะทำอะไร ก็ต้องตระหนักรู้ว่าการนั้นจะให้เกิดผลดีอะไร และเราต้องการผลดีข้างเคียงอะไรด้วยไหม นอกจากดูเหตุปัจจัยหลักแล้ว ก็ต้องดูปัจจัยแวดล้อมเกี่ยวข้องทั้งหลาย รู้ว่าปัจจัยตัวไหนจะทำให้ผลที่ต้องการอันใดเกิดขึ้น ต้องรู้จักวิเคราะห์เหตุปัจจัยในธรรมชาติ โดยใช้ความคิดเหตุผลในสมองนำทาง เมื่อชัดแล้ว ก็ลงมือทำเหตุปัจจัยนั้นๆ ให้เกิดผลเป็นจริงขึ้นมา

เนื่องจากผลดีเชิงสังคมที่เป็นผลข้างเคียง โดยเฉพาะที่สนองค่านิยม มักเป็นผลดีที่ชชอบใจ แต่ไม่เป็นผลดีที่ปลอดภัย การศึกษาจึงไม่มุ่งที่จะส่งเสริมการหวังผลดีแบบนี้ แต่บางที่ก็ต้องแก้ไข เช่น พยายามเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคม และสนับสนุนให้คนเข้มแข็งมุ่งหวังผลดีที่ตรงไปตรงมาของกรรมดี โดยไม่หวังไม่หวังผลดีข้างเคียงตามค่านิยม

ควรให้เด็กฝึกการคิดเหตุผล ควบคู่ไปกับการสืบค้นและทำ

เหตุปัจจัยให้สำเร็จผลจริง เวลาเมื่อเรื่องราวความเป็นไปในชุมชน หรือในสังคม หรือมีเหตุการณ์ต่างๆ ของประเทศชาติ ก็ยกขึ้นมาให้เด็กไปค้นคว้าหาความรู้และคิดกันดูว่า เรื่องนี้เป็นผลเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยอะไรบ้าง ถ้าเราต้องการเปลี่ยนผล เราจะต้องทำเหตุปัจจัยตัวไหน ต่อไปก็就会有ความสามารถในการคิดเหตุผลและพัฒนาปัญญา อย่างน้อยต้องฝึกคิดเหตุผลในการค้นหาเหตุปัจจัยโดย

๑. วิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบ

๒. ค้นคว้าสืบสาวเหตุปัจจัย และมองให้เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

ถ้าติดอยู่แค่เหตุเดียว-ผลเดียว ก็ไปไม่ตลอด ความคิดก็ไม่พัฒนา ปัญญาก็ไม่แตกฉาน แต่พอมองเห็นเหตุปัจจัยหลากหลายแง่มุม ความคิดก็เดินหน้าไปได้เรื่อย ต้องหมั่นฝึกไว้ ความคิดและความรู้เข้าใจก็จะเล่นโล่ง และละเอียดลงไปๆ

กรรมการมูลนิธิ

อาจจะเกิดปัญหาเพราะสรุปไม่เป็น เจอะเหตุโน้นเหตุนี้เลยสรุปไม่ได้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ควรยกเอาปัญหาหรือผลที่ต้องการขึ้นเป็นตัวตั้ง แล้วเน้นการวิเคราะห์แยกแยะองค์ร่วมและสืบสาวสอบค้นเหตุปัจจัย ยังไม่เน้นการสรุป โดยเฉพาะไม่พยายามสรุปแบบเหมารวม ควรเน้นให้ด้านวิเคราะห์และสืบค้นชัดเจนก่อน การสรุปจึงจะตามมาได้ดี

กรรมการมูลนิธิ

ตั้งนั้นเป็นคนที่ดี วิสัยทัศน์ก็กว้าง และสามารถจะวิเคราะห์แยกแยะได้ค่อนข้างจะลึกซึ้งด้วยใช่ไหมครับ ผมจะต้องมีครูอย่างนี้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

อย่างน้อย ก็เริ่มจากหลักที่ถูกต้อง พอตั้งหลักขึ้นมาว่า ผลหนึ่งเกิดจากปัจจัยหลากหลาย และปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อผลหลากหลาย ก็เดินหน้าความคิดได้ มันจะไม่ตัน พอบอกเหตุให้ ก็มองหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือที่เข้ากับเรื่องด้วย ก็จะได้เห็นกระบวนการความเป็นไปอะไรๆ ก็ชัดเจน

ทั้งนี้ ก็ต้องฝึกครูให้นำเด็กได้ถูกทาง ให้อู้อักใช้โยนิโส-มนสิการ ซึ่งยังขาดกันมาก จะเอาอย่างฝรั่ง ก็ไม่ได้อย่างฝรั่ง บอกว่าตามฝรั่งมานี้ไม่ดี แต่แม่แค่ที่ตาม ก็ตามไม่ถูกและไม่ทัน ห่างเลย ถ้าจะตาม ต้องตามให้ทัน แต่จะให้ดี ต้องเหนือกว่านั้น ต้องนำเขาได้ด้วย

คิดถึงความสำเร็จของฝรั่ง ต้องรู้เหตุปัจจัยที่ต่างของเขา

กรรมการมูลนิธิ

อยากจะเข้าใจเรื่องเหตุปัจจัย และนำมาสอนได้จะดีมาก จะทำได้อย่างไร กราบเรียนว่าความจริงทางวิทยาศาสตร์พอจะเห็นทาง คือถ้าสอนวิทยาศาสตร์กันดีๆ เก่งๆ เข้าใจธรรมชาติได้ แต่เราก็สอนกันแบบจำๆ สมัยก่อนสอนว่า ไปไม้พี่ชสีเขียวเท่า

นั่นที่จะต้องชี้แจงจากดวงอาทิตย์ อเมริกาพบมาก่อนเรา ๑๐ ปี ว่าพืชใต้ทะเลที่แสงอาทิตย์ส่องไม่ถึงก็ใช้ความร้อนของอุณหภูมิน้ำได้ ของเราสอนอย่างนี้ ๑๐ ปี ว่าพืชไม่มีคลอโรฟิลล์ไม่ได้ คือมีเหตุเดียวปัจจัยเดียว เหตุเดียวผลเดียว ในสังคมศาสตร์ยากที่สุด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ก็ลองคิดดู ของเราบอกมาตั้งเกินกว่า ๒ พันปีแล้ว บอกว่าการมองเหตุเดียวผลเดียว เป็นลัทธิที่ผิด จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ชาวพุทธเองก็ยังแทบไม่รู้กัน จึงได้เพิ่มเติมเรื่องนี้เข้ามาในหนังสือพุทธธรรมเล่มเล็ก ในบทที่ว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องเหตุปัจจัย เพื่อให้มองโลกอย่างแยกแยะเหตุปัจจัยได้กว้างขวางทั่วตลอด

ท่านปฏิเสฐ *เอกการณวาท* คือลัทธิเหตุเดียว-ผลเดียว รวมทั้งเหตุเดียวให้เกิดผลทุกอย่าง คำนี้ไม่ได้มาในพระไตรปิฎก แต่อยู่ในอรรถกถา คือเป็นการอธิบายของอรรถกถาต่อจากพระไตรปิฎกอีกที่ท่านยกตัวอย่างลัทธิเหตุเดียว-ผลเดียว เช่นว่าลัทธิพระผู้เป็นเจ้าของสร้างโลก ก็เป็นลัทธิเหตุเดียว แต่พุทธศาสนาสอนหลักการว่า ผลหลากหลายจากปัจจัยอเนก หรือว่าเหตุปัจจัยหลากหลายส่งผลอเนก นี่เป็นเรื่องของการพัฒนาปัญญา ต้องช่วยกันหน่อย อย่างน้อยก็ทำให้เริ่มมองอะไรๆ กว้างขึ้น เข้าถึงเรื่องที่ซับซ้อนได้มากขึ้น และรู้จักเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายได้ดีขึ้น แล้วก็ใช้ได้ทั้งทางด้านธรรมชาติ และใช้ได้ทั้งทางสังคม

พูดถึงเรื่องสังคมมนุษย์ น่าจะเน้นไว้อีกเรื่องหนึ่ง ที่จะเป็นการ

รู้จักอารยธรรมตะวันตกอย่างสำคัญ คือ ในด้านหนึ่ง ต้องรู้ว่าแนวคิดวิวัฒนาการของดาร์วิน (Darwinism) ได้มีอิทธิพลต่อสังคมฝรั่งมาก คือการถือหลักการคัดเลือกโดยธรรมชาติ (natural selection) ซึ่งบอกว่าพืชสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในท่ามกลางธรรมชาติ ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้อยู่รอด พืชสัตว์ใดเข้มแข็งก็อยู่ได้ ที่อ่อนแอก็ล้มหายตายตลอดจนสูญสิ้นพันธุ์ไป เรียกว่าเป็นการคัดเลือกโดยธรรมชาติ

ที่สำคัญยิ่งขึ้นไปอีก ก็คือว่า มีการพัฒนานำเอาแนวคิดนี้มาใช้เชิงสังคมว่า มนุษย์ที่อยู่รวมกันในสังคม ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาตินี้ ดังที่ปรากฏเด่นในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากธุรกิจใดเข้มแข็ง ก็อยู่ได้ ส่วนธุรกิจหรือกิจการใดอ่อนแอ ก็ต้องล้มหายวอดวายไป และธุรกิจหรือกิจการที่เข้มแข็งคงอยู่ ก็จะมียิ่งเข้มแข็งพัฒนามากขึ้น จึงต้องให้มีการแข่งขันกันอย่างไม่มีการจำกัดขีดขั้น มิให้รัฐบาลเข้าไปแทรกแซง แล้วกิจการธุรกิจพร้อมทั้งเศรษฐกิจจะยิ่งเจริญกันใหญ่ เพราะคนยิ่งแข่งขัน ก็ยิ่งเข้มแข็ง ใครอยู่รอดมาได้ คนนั้นจะดีพิเศษยอดเยี่ยมจริงๆ นี่คือการที่เรียกว่าลัทธิดาร์วินเชิงสังคม (Social Darwinism) ซึ่งเข้ามาครอบงำสังคมอเมริกันเมื่อ ๑๐๐ กว่าปีที่แล้ว

ชาวอเมริกัน รวมทั้งมหาเศรษฐีอย่าง คาร์เนกี (Andrew Carnegie) และร็อกกีเฟลเลอร์ (John D. Rockefeller) พวกนี้ชื่นชมลัทธินี้มาก เมื่อ Herbert Spencer ผู้ต้นลัทธิ Social Darwinism ซึ่งให้แนวคิดความอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุด หรือใครดีใครอยู่

(survival of the fittest) นี้ มาอเมริกาในปี 1883 ก็ได้รับการต้อนรับอย่างดีพิเศษเลยทีเดียว

ลัทธินี้ครอบงำความคิดของอเมริกามานาน แม้อาจจะเบาลง เสื่อมอิทธิพลลงไป แต่ก็ยังเข้มอยู่ในจิตใจและสายเลือดของคนอเมริกัน เป็นพลังขับเคลื่อนระบบแข่งขัน ทำให้คนอเมริกันมีวิถีชีวิตแน่นแฟ้นในวัฒนธรรมแห่งการแข่งขัน มุ่งมั่นเอาชนะให้ได้

เรื่องนี่คือตัวอย่างที่ชัดเจนให้เห็นว่า คนไทยที่ว่าตามฝรั่งนั้น ตามไม่จริง เราอ่อนแอขาดความมุ่งมั่น ไม่เหมือนฝรั่งที่ถือว่า การแข่งขันเป็นหัวใจในการสร้างความสำเร็จของเขา เขาคิดตลอดเวลาว่า ทำอย่างไรจะแข่งขันจะเอาชนะได้สำเร็จ นำไปสู่ระบบตัวใครตัวมัน ใครดีใครอยู่ อย่างที่ว่าจะสอนลูก ก็ต้องบอกให้เหนือคนอื่นเข้าไว้

เบื้องหลังความสำเร็จของฝรั่งคือ การแข่งขันเอาชนะ จะต้องสร้างคนของเขาให้เป็นนักสู้ เข้มแข็ง ไม่กลัวสิ่งยาก แนวคิดของฝรั่งปลูกฝังมาบนพื้นฐานวัฒนธรรมของ “ผู้ยอดเยี่ยม คือผู้ชนะสิ่งที่ยาก” แค่นี้เราก็ไม่เอาแล้ว แค่นี้เรื่องฝืนใจ ก็กลัวแล้ว ไม่รู้จักพลิกความฝืนใจให้เป็นความเต็มใจ ก็เลยพัฒนาคนไม่ไป การศึกษาถ้าขึ้นเป็นแบบนี้ ก็คงต้องรอความล้มเหลว แล้วก็พาประเทศชาติให้ล้มเหลว ต้องแก้ไขกันในชั้นลงลึก ให้เปลี่ยนแปลงซัดๆ จึงจะสำเร็จ

เป็นอันว่า อย่าไปคิดเลยว่าเราได้ตามฝรั่งมา เราตามไม่จริงหรอก ถ้าว่าตาม ก็ตามไม่ถูก ตามไม่ทัน ตามไม่ตรงทาง ไปจับเอามา ผิดๆ ถูกๆ ที่จริงคือไม่ได้ตาม ได้แต่ถูกครอบ หรือตกเป็นเหยื่อไป

แต่ที่ว่ามานี้ ก็ไม่ใช่จะส่งเสริมให้ตามเขา เราไม่ต้องเอา
 อย่างเขาหรอก แต่ก็ควรเอาเยี่ยงในแง่ของความเข้มแข็งมุ่งมั่นใน
 การกระทำให้บรรลุจุดหมาย

กรรมการมูลนิธิ

วันนี้พวกเราได้แ่งคิดอะไรมากมาย ที่น่าจะเป็นประโยชน์
 ต่อคณะผู้เตรียมจัดงานสัมมนาหลาย และก็รบกวนเวลาของ
 ท่านเจ้าคุณอาจารย์มากเหลือเกิน ต้องขอกราบขอบพระคุณ
 อย่างสูง ก็จะนำเทปอันนี้ไปให้คณะทำงานได้ฟังและได้พิจารณา
 ด้วย คงจะถ่ายสำเนาหัวข้อผลหลากหลายจากปัจจัยย่อเนกไปให้
 เขาดูประกอบด้วย ก็คิดว่าได้แนวทางที่จะนำไปปรับปรุงต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

ที่นี้ก็ไม่ต้องสรุปอะไรมาก อยากจะเน้นเรื่องการศึกษาของ
 เรา ที่จะต้องให้สามารถเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนจิตใจคนได้ ต้อง
 สร้างปัญญาขึ้นมาให้ได้จริงๆ ให้สามารถมองอะไรต่ออะไรเปลี่ยน
 ไปจากเดิมได้ เหมือนอย่างพระอรหันต์ที่ท่านเปลี่ยนการมองโลก
 ใหม่ โดยมีทำที่และมีสภาพจิตใจที่เปลี่ยนไป พัฒนาเปลี่ยนแปลง
 ความต้องการได้ มีความสามารถแท้จริง ถึงเจอเรื่องยาก ก็ไม่ต้อง
 ฝืนใจ ถ้าจะทำอะไร ก็สร้างความเต็มใจได้ ถึงมีทุกข์ก็เปลี่ยนเป็น
 สุขได้ หากความสุขจากความทุกข์ก็ได้ เจอสิ่งที่เป็นโทษ ก็หา
 ประโยชน์จากมันได้ เสดิญสิ่งร้าย ก็ทำให้มันกลายเป็นดี ไม่ว่าจะ
 พบอะไร ก็มองให้ถึงความจริง นี่คือเรื่องของการพัฒนาที่เป็นงาน
 ของการศึกษาทั้งนั้น

ประวัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

นามเดิม ประยูร ธารยางกูร เกิด ณ ๑๒ มกราคม ๒๔๘๑ ที่ อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายสำราญ และนางซุนกี ธารยางกูร

ก) การศึกษาเบื้องต้น

พ.ศ. 2488-2490 ประถมศึกษา ที่ ร.ร. ชัยศรีประชาราษฎร์ อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี
พ.ศ. 2491-2493 มัธยมศึกษาที่ ร.ร. มัชฌิมวัดปทุมคงคา (ได้ทุนเรียนดีกระทรวงศึกษาธิการ)

บรรพชา ณ ๑๐ พ.ค. ๒๔๙๔ ที่วัดบ้านกว้าง อ.ศรีประจันต์ มีพระครูเมธีธรรมสาร เป็นอุปัชฌาย์

พ.ศ. 2495 ไปอยู่วัดปราสาททอง อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี เรียนต่อพระปริยัติธรรม ได้เข้าฝึกวิปัสสนา จบแล้ว พระอาจารย์ผู้นำปฏิบัติชวนไปอยู่ประจำในสำนักวิปัสสนา แต่โยมบิดาไม่ยินยอม
พ.ศ. 2496 มาอยู่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร

ข) การศึกษาในแพศยบรรพชิต

พ.ศ. 2494-2496 สอบได้ น.ธ. ตรี โท เอก
พ.ศ. 2498-2504 สอบได้ ป.ธ. ๓-๙ ขณะยังเป็นสามเณร
พ.ศ. 2505 สอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2506 สอบได้วิชาชุดครู พ.ม.

เป็นภาคหลวง อุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔

ค) ศาสนกิจ

พ.ศ. 2505-2507 สอนในแผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2507-2517 สอนชั้นปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (บางปี บรรยายที่คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร และโครงการศาสนาเปรียบเทียบ ม.มหิดล)
พ.ศ. 2507-2517 ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการ และต่อมา เป็นรองเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2515-2519 เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์
พ.ศ. 2515 บรรยายวิชาพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย ที่ University Museum, University of Pennsylvania
พ.ศ. 2519 บรรยายวิชาพระพุทธศาสนา ที่ Swarthmore College, Pennsylvania
พ.ศ. 2524 เป็น Visiting Scholar ที่ Center for the Study of World Religions และบรรยายวิชาพระพุทธศาสนาให้แก่ Divinity Faculty และ Arts Faculty, Harvard University
พ.ศ. 2537 เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ต.บางกระพี้ อ.สามพราน จ.นครปฐม

- ง) **วุฒิสถาณะ และปริญญาคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์**
- พ.ศ. 2524 เป็น Research Fellow in World Religions
Faculty of Divinity, Harvard University
- พ.ศ. 2525 พุทธศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2529 ศิลปศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. 2529 ศึกษาศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน)
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พ.ศ. 2530 ศิลปศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน)
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2531 อักษรศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2531 ศิลปศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหิดล
- พ.ศ. 2533 การศึกษาศนุคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พ.ศ. 2536 ปริญญาคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาศึกษาศาสตร์)
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- พ.ศ. 2537 ศึกษาศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- พ.ศ. 2538 ประกาศคุณคณเป็น ตรีปฏิภกาจารย์
Navanalanda Mahavihara ประเทศอินเดีย
- พ.ศ. 2538 อักษรศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา)
มหาวิทยาลัยมหิดล
- พ.ศ. 2539 เป็น Honorary Fellow
The Royal College of Physicians of Thailand
- พ.ศ. 2541 วิทยาศาสตร์คุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พ.ศ. 2544 ศาสตราจารย์พิเศษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2545 ครุศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
- พ.ศ. 2545 ศิลปศาสตรคุณฐึบัณฑิตติมศักดิ์ (สาขาวิชาการบริหารองค์การ)
มหาวิทยาลัยศรีปทุม
- พ.ศ. 2547 เป็น เมธาจารย์ (Most Eminent Scholar)
มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนาแห่งโลก
- พ.ศ. 2549 เป็น ราชบัณฑิตติมศักดิ์
ราชบัณฑิตยสถาน

จ) ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

- พ.ศ. 2525 ประกาศเกียรติคุณ ในฐานะ ผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2525 รางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์ **พุทธธรรม** จากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ
- พ.ศ. 2532 พระราชทานโล่รางวัล **“มหิตลวราวุธธรรม”**
- พ.ศ. 2532 โล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2533 รางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2537 รางวัล “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)
- พ.ศ. 2538 ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น **“ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม”** จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- พ.ศ. 2541 รางวัล TTF Award สำหรับผลงานวิชาการดีเด่น หนังสือ **การพัฒนาที่ยั่งยืน** จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
- พ.ศ. 2544 รางวัล **“สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล”** จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ฉ) สมณศักดิ์

- พ.ศ. 2512 เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- พ.ศ. 2516 เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชธรรมนี
- พ.ศ. 2530 เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที
- พ.ศ. 2536 เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก อุดุลญาณนายก ปาพจนดิลกนิวิฐ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี
- พ.ศ. 2547 เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ที่ **พระพรหมคุณาภรณ์** สุนทรธรรมสภา ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร คาสณการุทธาร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

ช) ผลงานทางพระพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป

งานนิพนธ์ และงานถอดจากคำบรรยาย กว่า ๓๒๗ เรื่อง เช่น พุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฯ, ธรรมอนุชีวิต, ทางสายกลางของการศึกษาไทย, การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่คู่ฟ่งเป็น, พุทธศาสนา...รากฐานของวิทยาศาสตร์, ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น, นิติศาสตร์แนวพุทธ, มองสันติภาพโลกฯ, ลีทมิฬมนุษย์ฯ, ความรุนแรง เกิดจากความอ่อนแอ, เมื่อวินัยไม่มี เสรีภาพก็หายไป, A Buddhist Solution for the Twenty-first Century, Buddhist Economics เป็นต้น

นอกจากนี้ มี CD ธรรม ที่จัดทำเผยแพร่ในระบบ mp3 จำนวนมาก จัดเป็นชุดต่างๆ เช่น

เสียงสาระ: ชุด ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ชุด จารึกบุญ-จารึกกรรม ชุด จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา
 ชุด ฟังที่ไร ได้สุขทุกที ชุด ธรรมะกับการศึกษา ชุด ธรรมะสู่การเมือง
 ชุด บุษยาพระพรหมจันทฯ ชุด จะถือพุทธ ... อย่าให้เขิน ชุด งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข

เสียงกมล: ชุด ธรรมะจากเหตุการณ์ 2544 ชุด ฟังธรรมตามกาล 2545 ชุด ธรรมะหลากหลาย 2546ชุด
 ธรรมะมอญโลก 2547 ชุด ท้นโลก ถึงธรรม 2548 ชุด ธรรมไม่ทิ้งโลก 2549
 ชุด ธรรมนี้ มีโลก 2550

อีกด้านหนึ่ง นับแต่ พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นต้นมา ได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยมหิตล ในการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ ซึ่งสำเร็จสมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินฺตปาปิโย)

ดร. นิเชต

สุนทรพิทักษ์

รศ. ดร. ช่างโชติ

พินธุเวช

นางศรีวิการ์

เมฆธวัชชัยกุล

นายกलय

กระจายวงศ์

ผศ. ดร. ปรางศรี

พนิชัยกุล

บรรณาธิการ

นางรัตนา

ถัดทะพงษ์

ผศ. สุณีย์

ศรณรงค์

ผศ. อรุณี

เรืองวิเศษ

นางสาวจุฑานันท์

ธรรมมาศัย

ผู้ออกแบบปก

พระชัยยศ

พทุทธิโร